

İK V DEĞERLENDİRME NOTU

PANDEMI, KRİZ VE ÖTESİ: KORONAVİRÜSÜ
SALGINI VE İZDÜŞÜMLERİ

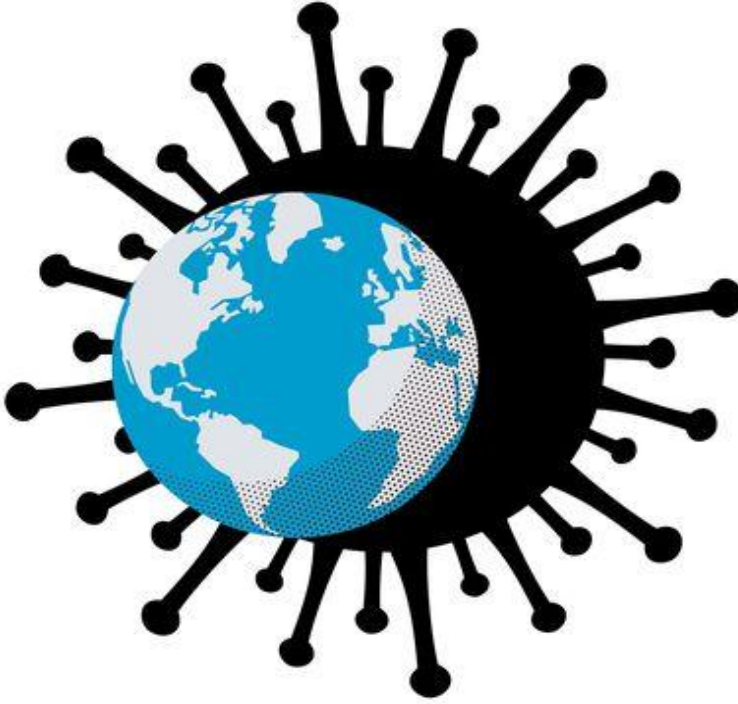
İK V Uzman Kadrosu

İKTİSADİ KALKINMA VAKFI

Pandemi, Kriz ve Ötesi: Koronavirüs Salgını ve İzdüşümleri

İKv Uzman Kadrosu

COVID-19 Krizi Sonrası Küresel Düzen: Meydan Okumalar ve Öngörüler

Tüm dünyayı etkisi altına alan, tüm politika alanları ve sistemler üzerinde benzeri görülmemiş baskı oluşturan COVID-19 salgını, tarihin akışını değiştirecek bir gelişme olarak yorumlanıyor. Uluslararası sistemde kartların yeniden dağıtılmasına yol açacak bir olgu olarak görülen COVID-19 salgınına takip eden dönemde, büyük güçlerin konumunun nasıl etkileneceği konusunda farklı görüşler ortaya koyuluyor. Bazı analistler, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ABD'nin önderliğinde hız kazanan küreselleşmenin sonunun geldiğini ifade ederken bazıları da Çin'in süper güç haline gelerek ABD'yi geride bırakacağı öngörüsünde bulunuyor. Bazılarına göre ise COVID-19 aslında yeni bir düzen ortaya koymazken aslında bir süredir var olan eğilimleri tetikleyici ve derinleştirici bir etki yaratıyor.

Liberal Düzenin Krizi ve COVID-19

COVID-19 salgını, ABD'nin küresel liderliğinin aşındığı ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle oluşan tek kutuplu küresel güvenlik mimarisinin çok kutuplu bir düzene doğru evrildiği bir döneme rastlıyor. Liberal demokratik değerler üzerinde yükselen kurallara dayalı uluslararası sistemin içeriden ve dışarıdan meydan okumalarla sarsıldığı bu dönemde ABD'nin küresel liderliğine en büyük meydan okuma Çin'den geliyor. Vaşington ile Pekin arasında ticaret savaşları, bölgesel konular ile Çinli teknoloji devi *Huawei* üzerinden dijital alanda süren mücadeleye COVID-19 salgınıyla birlikte yeni bir çatışma alanı daha eklenmiş durumda. ABD'de 3 Kasım 2020 başkanlık seçimine giden süreçte, Çin'e yönelik suçlamaların daha da artacağını şimdiden öngörmek mümkün.

Salgının ele alınması konusunda ideolojik bir PR kampanyası yürüten Çin, virüsün ciddi bir salgın haline gelebileceği yönündeki göstergelere rağmen bilgi paylaşımı üzerinde sert kontroller uygulayarak salgının yayılmasına zemin hazırladığı gerekçesiyle yöneltilen suçlamalara karşın, krizi kontrol altına almayı başarmakla kalmayıp "maske diplomasisi" yürüterek diğer ülkelerin yardımına yetişen sorumlu bir aktör olduğu algısını yaratmaya çalışıyor. Çin'in salgını gizlediği suçlamalarına ABD'den sonra Fransa'nın da katılması, Batı ile Çin arasındaki çatışmanın salgın sonrası dönemde de süreceğinin göstergesi olarak yorumlanıyor. Bazı gözlemciler daha da ileri giderek, yeni Soğuk Savaş'ın Çin ile Batı arasında yaşanacağı ve etkisini tüm dünyada hissettireceği öngörüsünde bulunuyor.

"Önce Amerika" yaklaşımını sürdüren Vaşington'un gerek içeride COVID-19'un ele alınması konusunda yetersiz kalmasının gerekse krizin ele alınması konusundaki

küresel çabalara öncülük etmede isteksiz davranmasının, Pekin'e kendi yönetim modeli doğrultusunda yeni küresel kurallar belirlemesi için elverişli ortamı sunduğu düşünülüyor. Hatırlanacağı üzere, 2008 küresel mali krizi ile 2014 yılında patlak veren Ebola salgını gibi yakın dönemde tanık olduğumuz krizler sırasında ABD, G20 platformu aracılığıyla uluslararası çabaların koordine edilmesine öncülük etmişti. Geline noktada COVID-19'un, gerek içeride gerekse küresel düzeyde salgının yönetilmesi konusunda başarılı bir sınav veremeyen ABD açısından adeta Britanya'nın küresel düşüşünü simgeleyen bir "Süveyş krizi anına" işaret ettiği yorumları yapılıyor.¹

Harvard Üniversitesi'nden Stephen Walt, COVID-19 salgınının dünyanın nüfuz merkezinin Batı'dan Doğu'ya doğru kaymasını hızlandıran bir gelişme olduğu görüşünde.² Benzeri görülmemiş bu krizin ele alınması konusundaki kabiliyet ve performansın ülkelerin uluslararası sistemdeki konumu açısından belirleyici önemde olacağı düşünülüyor. Çin, Singapur ve Güney Kore gibi ülkelerin krizi kontrol altına alma konusunda çizdiği başarılı imaja karşılık, görece yavaş ve plansız hareket eden Batı'nın krizi yönetmede sınıfta kaldığı izlenimi bu eğilimi güçlendiriyor. AB ülkelerinin krizin ilk safhasında Birlik çapında koordinasyon olmadan uyguladıkları tek yanlı önlemler ve korona tahvilleri üzerinden kuzey-güney ekseninde derinleşen ayrışma, bütünlüğü son on yıl içerisinde Avro Alanı borç krizi ve mülteci krizi ile sınanan AB için yeni bir varoluşsal sınama ortaya koyuyor: COVID-19 krizi ya AB'nin çözülmesini hızlandıracak ya da krizlerle şekillenen AB için bütünleşmeyi ileriye taşıyacak bir katalizör görevi görecek.

Milliyetçi eğilimlerin ve güçlü devletin bu süreçte yükselişe geçtiğine dikkat çeken Walt ayrıca, dünyanın dört bir yanında COVID-19 salgınıyla mücadele kapsamında alınan acil önlemlerle geniş hak ve yetkiler elde eden devletlerin, salgının sona ermesinin ardından bu yetkilerden vazgeçmelerinin sanıldığı kadar kolay olmayacağı kanısında. Walt'a göre, COVID-19 sonrası "daha içine kapanık, daha az müreffeh ve daha az özgür bir dünya" bizi bekliyor.³

Çin-ABD Rekabeti Derinleşiyor

Bazı gözlemciler göre, COVID-19 krizi, Asya'nın ve Çin'in küresel politikadaki ağırlığının artışı ve ABD merkezli düzenden Çin merkezli küresel düzene geçiş eğilimini hızlandıracak bir gelişme olarak nitelendiriliyor. Bu senaryoda, ABD ile Çin arasında virüsün kaynağı konusundaki söylemsel savaş ve rekabet daha da derinleşirken Çin'in

¹ Patrick Wintour, "Coronavirus: who will be winners and losers in new world order?", *The Guardian*, 11.04.2020, <https://www.theguardian.com/world/2020/apr/11/coronavirus-who-will-be-winners-and-losers-in-new-world-order> Erişim Tarihi: 23.04.2020

² John Allen vd. "How the World Will Look After the Coronavirus Pandemic", *Foreign Policy*, 20.03.2020, <https://foreignpolicy.com/2020/03/20/world-order-after-coronavirus-pandemic/> Erişim Tarihi: 23.04.2020

³ A.g.m.

yükselişinin son dönemde yaşanan Transatlantik ayrışmayı azaltarak ABD ile AB'yi birbirine yakınlaştıracığı düşünülüyor.

ABD'nin Çin'in yükselişi karşısında, bazı coğrafyalardaki angajmanını azaltarak kaynaklarını Pekin'in artan küresel etkinliğini dengelemek üzere yönlendirmesi, bu bölgelerde güç boşluklarının oluşabileceği anlamına geliyor. Büyük güçler arasındaki rekabetin artmasıyla ayrışmalar daha da derinleşirken, dinamik ittifakların ve bölgesel aktörlerin ön plana çıkabileceği tahmin ediliyor. Doğu-Batı ekseninde artan rekabetin, Türkiye ve Rusya gibi yükselen aktörlere manevra alanı sağlayabileceği düşünülüyor.

COVID-19 salgını, uluslararası kuruluşların küresel yönetimdeki etkinliği açısından da önemli bir sınama teşkil ediyor. Uluslararası Kriz Grubu'nun raporunda da belirtildiği gibi, salgının yarattığı baskı, Dünya Sağlık Örgütü ile BM başta olmak üzere tüm uluslararası kurum ve kuruluşların kapasitesini test etmekle kalmayıp, bu kurumların üzerine inşa edildiği temel varsayımların, değerlerin ve siyasi uzlaşmaların da limitlerini sınıyor.⁴ Bu süreçte, COVID-19 krizine yönelik etkili politikalar üretemeyen uluslararası kuruluşlara karşı şüpheciliğin yükselişe geçmesi; hatta bu kuruluşların geleceğine ilişkin varoluşsal sorgulamaların artması muhtemel.

Daha iyimser senaryoda, krizin ilk aşamasında etkili olan milliyetçi reflekslere rağmen uzun vadede uluslararası işbirliğinin galip gelebileceği düşünülüyor. Princeton Üniversitesi'nden John Ikenberry'ye göre, Batı demokrasileri ilk etapta milliyetçi reflekslerle verilen tepkilere rağmen uzun vadede ABD'nin Roosevelt döneminde 1930'lu ve 1940'lı yıllarda izlediği politikaya benzer pragmatik ve korumacı enternasyonalizmi benimseyecek.⁵

Koronavirüs Sonrası Dünya Düzeni için 3 Senaryo

Atlantic Council'den Mat Burrows ile Peter Engelke, COVID-19 sonrası küresel düzene ilişkin üç gelecek senaryosu ortaya koyuyor.⁶ Birinci senaryo büyük güçler arasındaki ayrışmaların derinleştiği ve küresel toparlanmanın beklenenden uzun zaman aldığı bir gelecek tasvir ederken; ikinci senaryo Çin'in nüfuzunu artırdığı ve dünyanın ABD-AB ile Çin-Rusya blokları arasında yeni Soğuk Savaş'a sahne olduğu bir geleceğe; son senaryo ise ilk aşamadaki milliyetçi reflekslere karşın uluslararası işbirliğinin galip geldiği bir geleceğe odaklanıyor.

⁴ International Crisis Group, COVID-19 and Conflict: Seven Trends to Watch, Special Briefing No:4, 24.03.2020, <https://www.crisisgroup.org/global/sb4-covid-19-and-conflict-seven-trends-watch> Erişim Tarihi: 23.04.2020

⁵ John Allen et al. "How the World Will Look After the Coronavirus Pandemic", *Foreign Policy*, 20.03.2020, <https://foreignpolicy.com/2020/03/20/world-order-after-coronavirus-pandemic/> Erişim Tarihi: 23.04.2020

⁶ What World Post-COVID-19? Three Scenarios, *Atlantic Council Strategy Papers*, Nisan 2020, s.1-15, <https://atlanticcouncil.org/wp-content/uploads/2020/04/What-World-Post-COVID-19.pdf>

ABD, AB ve Çin'in tüm kapsamlı çabalara rağmen krizin etkisini atlatmakta zorlandığı; ekonomik toparlanmanın uzun yıllara yayıldığı ve COVID-19 aşısı geliştirme çabalarının uzadığı varsayımına dayanan ilk senaryoya göre, G7 ile G20 kapsamında küresel toparlanma çabaları sonuç vermeyecek ve ABD ile Çin karşılıklı suçlama oyununu sürdürecektir. ABD'de ikinci kez Başkan seçilen Trump, krizi Çin'den taviz elde etmek amacıyla araçsallaştırmaya çalışacak. Atlantik'in diğer yakasında Avro Alanı'nda borç krizi sırasında olduğu gibi kuzey-güney ekseninde ayrışma yaşanacak ve bu durum, AB kurumlarını felce uğratacak. Salgının etkilerini atlama büyük zorluk yaşayan İtalya, bu krizde "yeni Yunanistan" olacak. Vaşington ile Pekin arasındaki rekabet, COVID-19 salgını sırasında Çin'den yardım alan güney ve doğu Avrupa ülkeleri ile diğer üye ülkeler arasındaki fay hatlarını ortaya çıkarırken gelişmekte olan ülkelerde krizin etkisi ağır şekilde hissedilecek. ABD, dezenformasyon kampanyaları yürütmekle suçladığı Çin ile Rusya'ya karşı güçlü korumacı önlemler devreye sokarken, siber savaş ihtimali dahi doğacak. 2020'li yılların ikinci yarısına doğru tersine küreselleşme zemin kazanırken, düşük hızda ekonomik büyüme kaydedilecek. Gelişmekte olan ülkelerde yoksulluk düzeyi artacak ve ABD ile Çin-Rusya bloku arasında açık çatışma ihtimali gündeme gelecek.

COVID-19 sonrası küresel arenada Çin'in nüfuzunu artıracak varsayımına dayanan "Önce Çin" adlı ikinci senaryoya göre, yeni Soğuk Savaş, Çin-Rusya ve ABD-AB blokları arasında yaşanacak. Bu senaryoya göre; Çin, krizin etkisini tamamen atlattıysa da, Kuşak ve Yol girişimi kapsamında Asya, Afrika ve Latin Amerika'ya altyapı yatırımlarını artırarak liberal demokratik değerleri aşındırma fırsatını elde edecek. ABD'de başkanlık seçimlerine giden süreçte Çin karşıtlığı, Trump yönetimi tarafından araçsallaştırılacak. Popülizm zemin kazansa da sosyalizme yönelme eğilimi hızlanırken, artan kamu borç yükü karşısında ABD ve AB'de varlık vergisi uygulamalarına başvurulacak.

Bu senaryoya göre, Çin'in etki alanını genişletmesinin ABD ile AB'yi birbirine yakınlaştıracakı düşünülüyor. Bu bağlamda, bazı Avrupa ülkeleri Çin'i eleştirmekten geri dursa da, Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık NATO'nun Çin bağlamındaki rolünün yeniden değerlendirilmesi talebinde bulunacak. ABD'nin Asya'daki geleneksel müttefikleri Çin'e karşı NATO benzeri bir ittifaka katılmayı reddederken, salgının ele alınmasında Çin'e ekonomik açıdan daha bağımlı hale gelecekler. Enerji fiyatlarındaki düşüş Suudi Arabistan ile Körfez ülkelerinin sosyal hizmetlerde kesintilere gitmelerine yol açarak bu coğrafyada toplumsal memnuniyetsizliği artırırken, gıda fiyatlarındaki artış Orta Doğu'da toplumsal hareketlenmeleri tetikleyecek.

Diğer iki senaryoya kıyasla umut verici bir gelecek tasvir eden son senaryo ise küresel ekonomi çöküşün eşliğindeyken G7 ve G20 liderlerinin, yeni bir ABD Başkanı önderliğinde ulusal refleksleri aşarak eşgüdümlü bir toparlanma planı üzerinde

anlaşacağı varsayımına dayanıyor. Bu senaryoya göre, iyi yönetim arayışı ülkeleri; salgın, çatışma ve iklim değişikliği gibi tehditlerin ele alınması için yeni uluslararası kuruluşlar kurmaya yöneltecek. Çin daha sorumlu bir küresel aktör haline gelirken Vaşington ile Pekin arasındaki görüş farklılıkları sürse de belirli alanlarda işbirliği potansiyeli artacak. ABD yeniden çok taraflı kuruluşlarla angajmanını artırırken, küresel sorunların ele alınmasında AB ile işbirliğine ağırlık verecek. Çin'in Kuşak ve Yol girişiminin AB-ABD-Çin liderliğinde oluşturulacak yeni Marshall Planı kapsamına dâhil edilmesi söz konusu olacak. Devletler arasındaki çatışmaların azalmasıyla küresel toparlanma sağlanacak ve önde gelen ekonomiler büyümeyi sürdürecektir.

Her ne kadar COVID-19 salgını sonrası küresel düzende dengelerin ne şekilde değişeceğini şimdiden öngörmek zor olsa da gelinen noktada, Çin ile ABD arasında derinleşen söylemsel savaş, yakınlaşma ve işbirliği ortamının oluşabileceğine dair umutları azaltıyor. COVID-19 salgını ve etkileriyle mücadelede koordinasyon ve işbirliğinin sağlanabilmesi için aynı zamanda yaşanan küresel liderlik açığının aşılması gerekiyor. Yakın döneme kadar küresel krizlerin ele alınmasında çabalara öncülük eden ABD'nin; "Önce Amerika" yaklaşımını yeniden değerlendirerek aşınan liderlik konumunu yeniden tesis etme yönünde adımlar atması, tüm parametreleri değiştirebilecek önemde olabilir.

Yeliz Şahin-İKV Kıdemli Uzmanı

Küreselleşme Çok mu İleri Gitti?

Küreselleşme, çok genel anlamıyla, dünya üzerindeki birbirine bağlı sistem ve ağların karşılıklı etkileşimlerini ve bu etkileşimlerin yoğunluğunu içeren çok boyutlu dinamik bir süreç olarak tanımlanabilir.

İkinci Dünya Savaşı'nı takiben uluslararası alanda ekonomik işbirliği yoluyla dünyada barışı ve ekonomik kalkınmayı sağlamak amacıyla yapılan serbest ticaret anlaşmaları, bunun sonrasında kurulan küresel tedarik zincirleri, mal, insan ve hizmet hareketliliğinin artması ile dönüşen dünya ekonomisi, tüm bunların sonucunda yükselen yaşam standartları, yaygınlaşan demokrasi ve dijital iletişimde yaşanan gelişmeler küreselleşmeyi anlatan olgular.

Zaman içinde giderek artan gelir eşitsizliği ve işsizlik oranları tüm dünya nüfusunun küreselleşmenin nimetlerinden aynı derecede faydalanamadığını gösterdi; hatta bu durum yabancı düşmanlığını gündeme getirerek popülist yönetimlerin önünü açarak siyasete yansıdı. Ticaret savaşları, 2008 finansal krizi, Çin merkezli oluşan uzun ve karmaşık tedarik zincirlerinin artan maliyeti ve güvenilirliğine dair şüpheler, Çin ve ABD arasındaki güvensizlik ve rekabet ortamı ise 2000'li yıllardan itibaren küreselleşmenin

vardığı noktanın amacından sapmış olduğunun ispatı. Böyle bir arka planda aniden patlak veren koronavirüsü krizi bu süreçte en zayıf noktaları vurdu.

Krizin Ortaya Çıkardığı Sorunlar

Uzun ve karmaşık tedarik zincirleri krizin vurduğu ilk zayıf halka oldu. Dünya ekonomisinin bu denli birbirine bağlı olması nedeniyle Çin'de başlayan salgınla birlikte yılın ilk iki ayında Çin'in ihracatının bir önceki yıla oranla %17 daha azalması sonucu tüm dünyadaki imalat sektörlerinde aksamalar yaşanması, söz konusu uzun ve karmaşık tedarik zincirlerinin kırılmasını açıkça ortaya koydu. Bu süreçte İngiltere'deki araba üreticilerinin üretimlerini durdurmak zorunda kalmaları krizin globalleşmeyi olumsuz etkilediğinin bir göstergesi.

Globalleşmenin en temel öğelerinden olan mal, insan ve hizmetler alanındaki hareketlilik krizle birlikte büyük darbe aldı. Her ne kadar sınır tanımasa da kamu sağlığına tehdit oluşturan önemli bir risk olarak görülen virüsün yayılmasını önlemek amacıyla AB içinde bile sınırlar kapatıldı ve ülkeler arası uçuşlar durduruldu. En liberal ülkeler tarafından bile tıbbi malzemelerin ihracatına getirilen kısıtlama ve yasaklar gibi önlemler her alanda küresel hareketliliği büyük ölçüde sekteye uğratarak küreselleşmeye en büyük darbelerden birini vurdu.

Macaristan ve Polonya gibi örneklerin demokratik değerlerin şiddetli savunucusu olan AB çatısı altında iken bile kamu sağlığı nedeniyle ilan edilen olağanüstü hal uygulamasını kullanarak demokrasi ve özgürlükleri gözardı eden girişimlere yönelebilmesi, küreselleşmeden faydalanamayan kitlelerin desteklediği popülist yönetimlerin artabileceğini gözler önüne serdi.

Çin ile ABD arasındaki güvensizlik ve rekabet ortamı krizin yönetimi sürecindeki olayların da etkisi ile karşılıklı suçlamalarla daha belirgin hale geldi ve uluslararası ticaret ve güvenlik konuları üzerinde olumsuz sonuçlar olabileceğine dikkatleri çekti.

Ekonomide bazı temel sektörler dışında arz ve talebin aynı anda düşmesi ve tüm dünyada işsizliğin artması krizin en önemli sonuçlarından. ABD'de çok kısa bir sürede 22 milyona yükselen işsiz sayısı ürkütücü boyutlara ulaştı. Bu durumun etkisiyle petrol fiyatları ve piyasaların dibe vurması, havayolu taşımacılığı ve turizm sektörlerinin durması gibi ikincil etkiler ise olası sonuçları açısından düşündürücü.

Küreselleşmenin temel taşlarından olan internet ve dijital ortamdaki gelişmeler bu kriz sürecinde kurtarıcı oldu. Birçok işyerinin duruma adapte olabilmek için başlattıkları evden çalışma uygulamasını olası hale getirdi ve yaşamın temel ve vazgeçilmez unsurları arasında kalmaya devam edeceğini gösterdi.

Küreselleşme Üzerindeki Etkiler, Beklentiler ve Öngörüler

Koronavirüsü krizi sonrası dönemde dünya ve küreselleşmenin geleceği ile ilgili beklenti ve öngörüler çok çeşitli ve iyimser-kötümser ekseninde geniş bir yelpaze sunuyor.

Batılı ülke ekonomileri ile Çin arasında ekonomik ayrışma (*economic decoupling*) olacağına kesin gözüyle bakılıyor. Şirketler muhtemelen tedarik zincirlerini birden fazla tedarikçiyle çalışmak ve hatta üretimleri için kritik önemdeki malzemelerde belli bir miktar stok bulundurmak suretiyle daha dirençli ve güvenilir bir şekilde yeniden düzenleyecekler. Bunun sonucunda tedarik zincirlerinin daha kısılması ve yerel, ulusal ve bölgesel ekonomik işbirliklerinin daha çok gündeme gelmesi beklenmekte.

Krizin boyutu nedeniyle bireyler ve işyerlerinin devletten güvenlik, sosyal koruma, ekonomik yardım ve daha dayanıklı ve kapsayıcı sağlık sistemi talep etmek durumunda kalmaları bekleniyor. Bu da devlet kapasitesinin önemini ortaya koyarak devletin varlığının daha fazla ön planda olacağı görüşünü ortaya çıkarıyor. İyimser bakılacak olursa krizin etkisiyle şirketlerin kârın yanı sıra sosyal sorumluluklar da üstlenen bir görev anlayışını benimsemeleri ve ekonomik istikrar ve direnç üzerine yoğunlaşmaları olası. Büyük miktarda borç kısa dönemde hükümetlerin gerçeği olacak.

Mülteci krizi ile zaten başlamış olan yabancıyı tehdit olarak görme eğiliminin virüs nedeniyle sınırların kapatılması sırasındaki ayrımcı sayılabilecek uygulamalarla birlikte ulusalcı ve korumacı politikaların yalnızca ekonomi ile sınırlı kalmayabileceğine işaret ediyor. Demokrasi ve özgürlüklerle ilgili kazanımlarda gerileme olabileceği, popülist ve otoriter eğilimlerin artması da beklentiler arasında.

ABD ve Çin'in her ikisinin de karşılıklı şüpheleri, kendi 5G ağlarını pazarlamaları konusundaki rekabet, ticaret alanındaki yaptırımlar ve anlaşmazlıkların, uluslararası ticaret ve Güney ve Doğu Çin Denizleri'nde güvenlik açısından olumsuz etki ve küreselleşme üzerinde kırılma etkisi yaratacağı da beklentiler arasında. Küreselleşmenin liderliğinin ABD'den Çin'e geçebileceği de öngörülerden biri.

Evden çalışma uygulamalarının çok daha fazla yaygınlaşması da geleceğe yönelik beklentiler arasında. İnternet, teknoloji ve dijital ortamlar yaşamın vazgeçilmez bir unsuru olacak ancak bunlara erişimin olup olmadığı konusu yeni eşitsizlikleri doğuracak. Fiziksel küreselleşmenin azalacağı ancak dijital küreselleşmenin artacağı da ileriye dönük projeksiyonlardan biri. Dijital ortamın yaygın kullanılmasıyla birlikte sanayi casusluğu, seçimlere müdahale, ulusal güvenlik, kişisel veri güvenliği gibi

konularla ilişkili olarak siber saldırıların bir risk unsuru olmaya devam edeceği de bir gerçek.

Bireyler ve toplum düzeyinde ise bir yanda yaşanan ölümler ve korkular, iş/işsizlik, gelecek kaygıları, sosyal mesafe uygulamaları nedeniyle sokağa çıkamama, bilinmeyen sürelerle evde kalma zorunluluğu gibi belirsizliklerin yarattığı psikolojik durum, diğer yanda ise insanların gösterdikleri dayanışma, üstlendikleri gönüllü görevler ve yapılan yardımlar bu döneme olumlu ve olumsuz yönleriyle damgasını vuracak.

Bu krizin yaşamın her alanında yarattığı aksama ve kargaşa, kamu sağlığını tehdit eden salgınların, nükleer savaş, gıda kıtlığı, siber saldırılar ve insanlığın varoluşuna doğrudan bir tehdit oluşturan iklim değişikliği gibi günümüz dünyasının karşı karşıya olduğu riskler arasında üst sıralarda olduğunu acımasız bir şekilde anımsattı. Güven duygusu insanlar ve ülkeler için hayati bir önem taşıyor. Tam da bu nedenle bu tür risklerle mücadele geleceğin ve küreselleşmenin hangi yöne doğru evrileceği üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olacak.

İlk aşamada salgını denetleyebilme yetisini belirleyen devletlerin bu süreçte aldıkları tavır, toplumla devlet ve lider arasındaki güven ve devlet kapasiteleri önemli özellikler olarak ortaya çıkıyor. Bir sonraki aşamada virüsle birlikte yaşarken kamu sağlığını korumak ama aynı zamanda ekonomilerin krizden çıkmasını sağlayarak toplumsal yaşamın normalleşmesi yolunda stratejiler belirlemek, dünyanın önündeki aşması gereken en büyük test ve yine gelecek için yön belirleyici olacak.

Bu noktada krizin ve evlerde kapalı kalma durumunun ne kadar süreceği büyük önem taşıyor. Bu da devlet ve vatandaşlar arasındaki güven ilişkisine bağlı olarak insanların sosyal mesafe ve hijyen kurallarına ne derece uyduklarına, hızlı sonuç veren, güvenilir ve ucuz testlere, antiviral ilaçlara ulaşabilmelerine ve en önemlisi de bir aşı bulunmasına bağlı. İnsanlara ve işyerlerine bu zorlu dönemden geçerken sağlanacak ekonomik yardımlar da önemli etkenlerden.

Salgın karşısında alınan ilk önlemler ulusal düzeyde olmasına rağmen devletlerin kendi başlarına bu yükün altından kalkmalarının imkansızına yakın olduğu ortada. Ülkelerin sağlık sistemlerinin hasta yoğunluğu karşısında tıbbi malzeme, ilaç, koruyucu maske ve kıyafetler, solunum cihazları ve yoğun bakım yatağı ve sağlık personeli gereksinimi ve en önemlisi aşı geliştirilmesi sürecindeki araştırma aşamasında uluslararası işbirliğine ihtiyaç olduğu da ortada. Bu aşının tüm dünya ülkeleriyle paylaşılması gereği de sosyal sorumluluk açısından olduğu kadar yeni dalgaların önlenmesi açısından da zorunlu. Bunun için de uzun süreli sürdürülebilir, çok taraflı uluslararası işbirliğine dayalı küresel projeler ve yeni uluslararası kurumlar oluşturulması çok önemli. (EBOLA krizi sırasında bazı Afrika ülkelerinin bir araya gelip kurdukları Mano River Union ve 1973'teki küresel petrol krizinin ardından kurulan Uluslararası Enerji Ajansı gibi).

İklim değişikliği de aynı salgın gibi dünyanın önündeki en büyük testlerden biri olarak duruyor. Buradaki en büyük fark, krizin yarattığı ortamın iklim değişikliğini yakından ilgilendiren çevre, vahşi yaşam, doğa ve hava kirliliği üzerindeki gözle görülür ve yadsınamaz olumlu etkisi. Kriz sürecinde insanlar için en büyük ümit kaynağı olduğu da bir gerçek. Yıllardır bilim adamları ve uzmanların anlatmakla başaramadıklarını koronavirüsü krizi birkaç ay içinde çarpıcı bir şekilde tüm dünyaya gösterdi: küresel önlemlerle mucizevi sonuçlar elde etmek mümkün.

İnsanlığın önündeki en büyük iki tehditle başa çıkabilmek küresel düzeyde alınacak önlemler ve çok taraflı uluslararası işbirlikleriyle mümkünken, içe dönmeyi, korumacılık, rekabet ve ayrımcılığı yücelten kötümser öngörülerin mi yoksa dayanışma, global düzeyde işbirliği içeren, insani değerlerin hakim olduğu iyimser öngörülerin mi gerçekleşeceğini ancak zaman gösterecek.

Şehnaz Dölen-İKV Kıdemli Uzmanı

Kriz Doğa ile İlişkimizi Nasıl Etkileyecek?

Yeni nesil koronavirüsü vakalarının kaynağının ne olduğu henüz tam anlamıyla bilinmiyor, ancak bir balık ve canlı hayvan pazarı olan Vuhan'daki Huanan Deniz Ürünleri Pazarı ile ilişkisi olduğu tahmin ediliyor. Zira 1 Ocak 2020'de kapatılmasının hemen ardından pazardan alınan örneklerin korona pozitif olduğunun ortaya çıkmasıyla bu iddianın neredeyse doğrulandığı bile söylenebilir. Yapılan bilimsel analizler, normalde yarasalarda görülen ve SARS-CoV-2 olarak da bilinen koronavirüsün, hem insanlar hem de yarasalarla temas halinde olan bir "taşıyıcı" aracılığıyla insanlara geçmiş olabileceğini öne sürüyor. Özellikle Asya ve Afrika'da yaşayan pangolin adlı memeli canlıların SARS-CoV-2 ile benzer reseptör bağlanma bölgesi yapısına sahip olduğuna dikkat çeken bu bilimsel çalışmalar, bu hayvanın koronavirüsün insanlara geçmesinde taşıyıcı rolünde olabileceğini ortaya koyuyor.⁷

Yine bazı bilimsel araştırmalar, bulaşıcı hastalıkların yaklaşık üçte ikisinin yabani hayvanlardan kaynaklandığını ortaya koyuyor. Son yıllarda en çok bilinen SARS, MERS ve Ebola gibi bulaşıcı hastalıklar bunun en büyük örneği. Bu gibi salgınların genel olarak insanların el değmemiş yaban hayatıyla temasa geçmesiyle gerçekleştiği düşünülüyor. Salgın hastalıklar genel olarak yabani hayvanlardan kaynaklanıyor olsa da, kuş gibi örneğinde görüldüğü gibi besi hayvanları da yaban hayatı ve insanlar arasında hastalığın yayılmasını sağlayan bir köprü görevi görebiliyor. Zira kuş gripinin besi hayvanlarının

⁷ Science Daily, COVID-19 coronavirus epidemic has a natural origin, <https://www.sciencedaily.com/releases/2020/03/200317175442.htm>

yabani kuşlarla etkileşiminden kaynaklandığı düşünülüyor. Tüm bu örneklerin son birkaç on yılda gerçekleştiği göz önüne bulundurulduğunda, hayvanlardan insanlara geçen bulaşıcı hastalıkların zaman içerisinde çeşitlenmeye ve artmaya devam ettiği gözlemlenebiliyor. Öyle ki, son 50 yılda yaban hayatının %60'ı kaybedilmişken⁸, yeni bulaşıcı hastalık sayısı son 60 yılda dört katına çıktı⁹. Diğer yandan, BM Çevre Programı'na göre, son yirmi yıl içinde ortaya çıkan bulaşıcı hastalıkların doğrudan maliyeti 100 milyar dolardan fazla.¹⁰

Diğer yandan iklim değişikliği ile mücadele, son yıllarda karşı karşıya kalınan en büyük zorluklardan biri hâline geldi. Aynı şekilde “insan kaynaklı” olduğu kanıtlanan iklim değişikliği, son birkaç yıldır aşırı sıcaklıklar, doğal afetler ve kuraklıklara sebep olarak hem insanlar hem de doğal yaşam için büyük bir tehdit oluşturuyor. Dünya Meteoroloji Örgütü tarafından yayınlanan “2019 Yılında Küresel İklimin Durumu” adlı rapor¹¹, sera gazı emisyonlarının özellikle de karbondioksitin yükselişte olduğunu ortaya koyuyor. Rapora göre 2019 yılı küresel sıcaklık ortalamaları, sanayi öncesi dönemi ortalamasının 1,1°C üzerinde seyrederek 2016 yılının ardından rekor seviyeye koştı. Bu ürkütücü bir tablo oluşturuyor zira iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin olabildiğince düşük bir seviyede tutulabilmesi için küresel ısınmanın 2030 yılına kadar 1,5°C ile sınırlandırılması gerekiyor. Ancak sera gazı emisyonlarının küresel çapta her yıl daha da artıyor olması, hükümetlerin mevcut çabalarının yeterli olmadığını gösteriyor. Raporun lansmanında bir konuşma yapan BM Genel Sekreteri António Guterres de durumun aciliyetine değinerek iklim faciasından kaçınmak istiyorsak zamanımızın kalmadığını ifade etmişti. Guterres, iklim krizini ele almak için bu yılın taşıdığı büyük önemi vurgulayarak 2050 yılında net sıfır emisyonların elde edilebilmesi için tüm ülkelerin kısa zaman içinde daha iddialı eylemler ortaya koymasını gerektiğini belirtmişti. En önemlisi Guterres, koronavirüsü gibi iklim değişikliğinin de ciddi bir problem olduğunu dile getirmiş; hükümetlerin, kurumların ve insanların her ikisiyle de kararlı bir şekilde mücadele etmesi gerektiğinin altını çizmişti. Bununla birlikte çok önemli bir noktaya da parmak basmıştı: COVID-19 geçici bir sorun, fakat iklim değişikliği on yıllarca bizimle kalacak ve sürekli eylem gerektirecek.¹² Ayrıca unutmamak gerekiyor ki, iklim

⁸ Doğal Hayatı Koruma Vakfı, *A Warning Sign From Our Planet: Nature Needs Life Support*, <https://www.wwf.org.uk/updates/living-planet-report-2018>

⁹ UNICEF, *C4D in Emergency Response*, <https://www.unicef.org/rosa/media/2406/file/C4D%20Emerging%20Infectious%20Diseases.pdf>

¹⁰ BM Çevre Programı, *Coronavirus outbreak highlights need to address threats to ecosystems and wildlife*, <https://www.unenvironment.org/news-and-stories/story/coronavirus-outbreak-highlights-need-address-threats-ecosystems-and-wildlife>

¹¹ Dünya Meteoroloji Örgütü, *WMO Statement on the State of the Global Climate in 2019*, https://library.wmo.int/doc_num.php?explnum_id=10211

¹² *Euractiv, Climate change will still be a threat after COVID-19 is gone*, <https://www.euractiv.com/section/climate-environment/opinion/climate-change-will-still-be-a-threat-after-covid-19-is-gone/>

değişikliği de hayvandan insanlara geçen hastalıklara sebep olan faktörlerden biri. Yani iklim değişikliği ile savaşmadıkça, bu gibi hastalıklardan kaçışımız olmayacak.

Bu durumda koronavirüsü krizinin, iklim değişikliği ile mücadelemizin önüne geçmesine izin vermemeliyiz. İklim değişikliği de bulaşıcı hastalıklar gibi insan faaliyetlerinden kaynaklanıyor. Yani koronavirüsü ve iklim değişikliği birbirinden bağımsız değil, birlikte ele alınması gereken tehditler. Her ikisi de aslında insanların artık “karbonsuz” bir ekonomiye geçiş yapması gerektiğini gözler önüne seriyor. Koronavirüsü krizinde de gördüğümüz üzere, ülkelerin ekonomik endişeleri maalesef almaları gereken tedbirlerin önüne geçti. BM Genel Sekreteri António Guterres’in de dediği gibi, bir gün koronavirüsü etkisini yitirmeye başlayacak ancak bu sefer iklim değişikliğinin yaratacağı olumsuz etkiler belki de tüm dünya için benzer krizler yaratacak. Bu nedenle koronavirüsle mücadele ederken iklim politikalarının göz ardı edilmemesi, aksine her iki tehditle mücadele için ortak politikalar üretilmesi gerekiyor.

Peki, tüm bunlar bize ne anlatıyor? Belki de artık doğa ile olan ilişkimizi yeniden düşünmemiz gerekiyor. Biz insanlar özellikle de ekonominin kalkınması için başvurduğumuz eylemlerle ekolojinin bozulmasına neden oluyoruz. Arazi kullanımındaki değişiklikler, tarım faaliyetleri ve insan nüfusu yoğunluğu gibi insan kaynaklı faktörlerin ve “insani ekonomik kalkınma”nın yarattığı görünmez maliyetin, bulaşıcı hastalıkların oluşmasına neden olduğu sonucuna ulaşılabilir.¹³ Aynı faktörler ayrıca iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin artmasında da rol oynuyor. Araştırmalara göre¹⁴ küresel hasılanın yarısından fazlası, yani 44 trilyon dolarlık ekonomik değer, kısmen veya yüksek derecede doğanın nimetlerine bağlı olarak yaratılıyor. Hâliyle bu durum doğanın yitirilmesine neden olabiliyor. Doğaya en fazla bağlı olan üç sektör sırasıyla; 4 trilyon dolarlık yakın gayri safi katma değerle inşaat, 2,5 trilyon dolarla tarım ve 1,4 trilyon dolarla gıda ve içecekler olarak biliniyor. Bununla birlikte kimyasallar; havacılık, turizm ve seyahat; gayrimenkul; madencilik ve metaller; tedarik zinciri ve taşımacılık ve perakende satış ve tüketici mallarından oluşan altı sektörün gayri safi katma değerinin yaklaşık %15’ten daha azı doğrudan doğaya bağlı gibi görünüyor olsa da, tedarik zincirleri vasıtasıyla doğayla dolaylı ilintileri de bulunuyor. Öyle görünüyor ki, bu sektörlerin gayri safi katma değerinin yarısından fazlası aslında kısmen veya yüksek derecede doğaya bağlı.

Peki, bu ve benzeri ekonomik gelişmeler ne pahasına gerçekleşti? İnsan faaliyetleri arazilerin %75’ini, deniz ortamının ise %66’sını tahrif etti. Diğer yandan, hayvan ve bitki türlerinden %25’i insan eylemleri nedeniyle tehlike altında ve 1 milyona yakın hayvan türünün soyu tükenmek üzere. Küresel çaptaki ekosistemler %47 azalmış durumda. Bu

¹³ *Nature, Global trends in emerging infectious diseases*, <https://www.nature.com/articles/nature06536>

¹⁴ Dünya Ekonomik Forumu, *Nature Risk Rising: Why the Crisis Engulfing Nature Matters for Business and the Economy*, http://www3.weforum.org/docs/WEF_New_Nature_Economy_Report_2020.pdf

şekilde insanların doğaya daha fazla müdahale etmesi ve ekolojik ayak izlerinin artmaya devam etmesi durumunda gelecekte benzer salgın hastalıkların ve doğaya bağlı başka krizlerin –başta iklim krizi olmak üzere- daha fazla ortaya çıkabileceğini gösteriyor.

Ekolojinin bozulması, görüldüğü gibi, yaşam kalitemizi olumsuz etkiliyorken aynı zamanda ekonomik açıdan da bazı kayıplar yaratabiliyor. Koronavirüsü üzerinden örnek verecek olursak, Dünya Ekonomik Forumu'na göre, salgın bu yıl küresel ekonomide 1 trilyon dolarlık bir kayıp oluşturacak ve bu durumdan en çok etkilenenler en savunmasız topluluklar olacak. Tüm bunların önüne geçmek için artık yaban hayata daha fazla müdahale etmeyi bırakmalı, yaban hayvanı ticaretinde hijyen koşullarını iyileştirmeli ve illegal yaban hayvan ticareti sorununu çözmeli, ormansızlaşmayı durdurmalı, aldığımız ürünlerin de ormansızlaşmaya neden olmadığından emin olmalıyız.

Melis Bostanoğlu, İKV Uzman Yardımcısı

Normalleşme Ne Zaman ve Nasıl?

Salgının ilk ortaya çıktığı Çin'in Vuhan kentinden hızla tüm dünyaya yayılan koronavirüsü (COVID-19) hemen hemen her ülkeyi etkiledi. Bu süreçte pek çok ülke sert önlemler aldı, sınırlarını tüm komşularına ve hava trafiğine kapattı. Ancak dünya genelinde koronavirüsü nedeniyle hayatını kaybedenlerin sayısı 200 bini aşmış olmasına karşın, salgınla mücadelede alınan sert önlemler, bazı ülkeler tarafından gevşetilmeye başlandı. ABD ile birlikte bir dizi Avrupa ülkesi yavaş yavaş normale dönme stratejileri açıklıyor ve haftalardır devam eden sokağa çıkma yasağı ile okulların ve iş yerlerinin kapalı kalması gibi sınırlamaları kademeli olarak kaldırmaya başlıyor. Peki hangi ülke nelere izin veriyor? Daha da önemlisi koronavirüsü salgını dünya genelinde yayılmaya ve can almaya devam ederken, acaba bu ülkeler uyguladıkları sıkı kısıtlamaları kaldırmakta erken mi davranıyorlar?

ABD ve Avrupa Ülkelerinden Normalleşmeye Yeşil Işık

Çin'de ortaya çıkan virüsten şu aşamada en çok etkilenen ülke olan ABD'de Başkan Donald Trump, normalleşmeye geçişle ilgili üç aşamalı bir plan açıkladı. Beyaz Saray'ın yayımladığı plana göre, virüs önlemlerini gevşetme sürecine gitmeleri için eyaletlerde bazı şartlar aranacak. Bunlar arasında, 14 gün üst üste virüs vakalarının düşüş göstermesi ve hastanelerin kriz programı olmadan da hastaları tedavi edebilecek kapasiteye ulaşması gibi kriterler yer alıyor. Bu kriterleri karşılayan eyaletler üç aşamalı olarak tedbirlerini gevşetmeye başlayacak. İlk aşamada, mevcut tedbirlerin birçoğu devam ederken, spor salonları, ibadethaneler, restoranlar, sinema salonları gibi bazı mekânların sosyal mesafenin korunması şartı ile açılmasına izin verilecek. Barlar ise bu aşamada kapalı kalacak. İkinci aşamada, virüs vakalarında artış görülmeyen eyaletler

zaruri olmayan seyahatlere izin verebilecek ve yine sosyal mesafenin korunması şartı ile ilk aşamadaki mekânların yanı sıra okul ve barlar da açılabilir.

İlk iki aşamada herhangi bir sorun yaşamayan eyaletler ise üçüncü aşamaya geçebilecek. Bu aşamada yine sosyal mesafe gözetilirken, restoran ve barların müşteri kapasitesi artırılabilir ve bakımevlerine ziyaretçi kabulü yapılabilir. Söz konusu tüm aşamalarda, virüse karşı savunmasız grupların kimseyle temas etmemesi, çalışanların ise iş yerlerinde sosyal mesafeyi gözetmesi gerektiği vurgulanıyor.

Avrupa'da nisan ayından itibaren bu yönde kararlar alınmaya, adımlar atılmaya başlandı. Danimarka ve Norveç gibi İskandinav ülkeleri ile Almanya bu konuda öncü konumda. Danimarka hükümeti, vakaların istikrarlı bir seyir izlemesi nedeniyle 15 Nisan 2020 tarihinde okulların ve anaokullarının açıldığını açıkladı. Buna rağmen ülkede birçok sınırlama devam edecek. Restoran ve kafeler ise hâlâ kapalı. 10'dan fazla kişinin katıldığı toplanmalar da 10 Mayıs'a kadar yasak. Koronavirüsü sürecinde sıkıntılı dönemler yaşayan ülkelere biri olan Norveç'te de 20 Nisan 2020'den itibaren sınırlamalar aşamalı olarak kaldırılmaya başlandı. Öncelikli olarak anaokulları ve sağlık klinikleri açıldı. Ancak çocukların kendi oyuncaklarını anaokuluna getirmelerine izin verilmiyor ve anaokulu çalışanlarına "çocukları olabildiğince uzun süre açık havada tutun" çağrısı yapılıyor. Norveç'te 27 Nisan 2020'den itibaren ilköğretim, ortaokul ve liseler de açıldı.

Almanya'da Başbakan Angela Merkel'in başkanlığında bir araya gelen toplam 16 eyaletin başkanı, 3 Mayıs 2020'ye kadar kamuya açık yerlerde sosyal mesafenin en az bir buçuk metre olması koşuluyla adım adım yeniden normal hayata geçirilmesine yeşil ışık yaktı. Hijyen kurallarının ve sosyal mesafenin korunması koşuluyla 800 metrekareye kadar büyüklükte olan mağaza, dükkân ve kitapçıların 20 Nisan 2020 tarihinden itibaren yeniden açılacak olması alınan en önemli kararlardan biri oldu. 800 metrekareden daha büyük olan işyerleri ve kuaförler 4 Mayıs 2020'den itibaren tekrar açılacak. *Bundesliga*, yani Alman Futbol Ligi'ndeki maçlar da 2 Mayıs 2020 tarihinden itibaren seyircisiz yapılacak. Tüm kitlesel açık hava etkinlikleri ve konserler 31 Ağustos 2020 tarihine kadar yapılamayacak. Koronavirüsü salgınına ilişkin tedbirlerin gevşetildiği Almanya'da turistik amaçlı otel hizmetleri yüzme havuzları, spor salonları, kültür tesisleri, kozmetik stüdyoları, oyun parkları, masaj salonları, dövme stüdyoları ve benzeri yerler, kapalı kalmaya devam edecek.

Avrupa'da COVID-19 salgınından en çok etkilenen ülke olan İtalya da ekonomisini faaliyete geçirmeye hazırlanıyor. Kitapçılar, çamaşırhaneler, kırtasiyeler, çocuk kıyafeti satan dükkânlar ülkenin bazı bölgelerinde yeniden açıldı. Bilgi işlem sektöründe imalat yapan şirketler de üretime dönmüş durumda. Başbakan Giuseppe Conte, üretim ve

inşaat faaliyetlerine 4 Mayıs 2020'den itibaren başlanacağını, bar ve restoranların 18 Mayıs 2020'de açılacağını, okullarınsa eylül ayında başlayacağını bildirdi.

Avrupa'da İtalya'dan sonra virüs salgınından en kötü etkilenen ülkelerden İspanya'da 27 Nisan 2020 tarihinde 7 haftadır evde kapalı kalan çocukların yürüyüşe çıkmasına izin verildi. Çocuklar için verilen izinler son bir ayda en düşük günlük ölü sayısını açıklamasının ardından geldi. Bu süreçte sosyal mesafeye dikkat edilmesi ve sürekli maske takılması zorunlu. Uygulamayla çocukların parklarda oynaması, oyuncak paylaşması yasak. Çocuklar, bir refakatçi eşliğinde sabah 9 ve akşam 9 saatleri arasında evlerine bir kilometre mesafe içinde günde bir saat dışarı çıkabilecek. İspanya'da ayrıca KOBİ'lerde çalışanlar ve küçük esnaf iş yerlerine dönebilecek. Belirli fabrikaların da üretime dönmeye izin verildi, bazı şantiyelerde ise inşaatlar yeniden başladı. Ofis çalışanlarının önemli bölümü ise evden çalışmaya devam ediyor. Dükkanlar, kafeler ve restoranlar ise hâlâ kapalı. Mevcut sınırlamaların süresi, bir uzatma olmazsa 3 Mayıs 2020'de doluyor.

En dikkate değer normalleşme süreci şüphesi ki Çekya'da gözlemleniyor. Bu ülkede 27 Nisan 2020'den itibaren vatandaşların tatil amaçlı dahil yurtdışı seyahatlerine izin verildi. Ancak geri dönenlerin iki hafta boyunca kendilerini izole etmeleri isteniyor. Ayrıca ülke içinde en fazla 10 kişilik gruplar halinde seyahat izni çıktı. AB genelinden iş için ülkeye seyahatlere de yeniden izin veriliyor. Dışişleri Bakanlığı iş seyahati için Çekya'ya gelenlerin ülkede en fazla 72 saat kalabileceğini ve en fazla dört gün önce alınmış negatif bir koronavirüsü testine sahip olmaları gerektiğini duyurdu. Yine 27 Nisan 2020 tarihinden itibaren tüm dükkanlar ile hizmet sektöründe faaliyet gösteren ve 2,5 bin metrekareye kadar satış alanına sahip işletmeler açıldı. Ülkedeki spor salonları, kütüphaneler ve hayvanat bahçeleri de yeniden açılıyor. Ayrıca kiliselerde yeniden ayinler yapılabilecek. Restoran ve kafeler ise 11 Mayıs 2020'den itibaren kademeli olarak açılacak. Son olarak, Çekya Futbol Federasyonu'ndan yapılan açıklamada, hükümetin salgın tedbirlerini gevşetmesi sebebiyle birinci ve ikinci lig karşılaşmalarına 25 Mayıs 2020'den itibaren devam edilmesinin planlandığı duyuruldu.

Fransa, Avusturya ve Belçika gibi diğer Avrupa ülkeleri ise Mayıs ayının başı ile ortası itibarıyla kademeli bir normalleşme süreci hedefliyor. Fransa Cumhurbaşkanı Emanuel Macron ülkede 17 Mart 2020 tarihinden bu yana devam eden sokağa çıkma yasağının 11 Mayıs'ta sona ereceğini duyurarak, okulların ve bazı işletmelerin yeniden açılacağını söyledi. Avusturya ise belli koşullar altında lokantaların 15 Mayıs 2020, otellerin de 29 Mayıs 2020'den itibaren açılacağını açıkladı. Lokantalarda masa başına çocuklarıyla birlikte dört kişi oturabilecek. Genelde iki kişi arasında geçerli olan bir metrelik mesafe şartı aynı masada oturanlar için aranmayacak. Lokantaların açılış saatleri ilk etapta 06.00-23.00 arasında sınırlandırıldı. Yeni düzenlemeye göre kamuya açık alanlarda on kişiden fazla bir arada bulunulamayacak, cenaze törenlerine en fazla otuz kişi

katılabilecek. Toplu taşıma araçlarında maske zorunluluğu devam edecek. Koronavirüse yakalanan vaka sayısının 42 bini geçtiği Belçika'da, salgın kapsamında uygulanan "kısmi tecrit" ise üç aşamada kaldırılacak. Buna göre; ilk aşamada 4 Mayıs'tan itibaren bazı mağazalar açılacak ve yeniden çalışma hayatına dönecek. 18 Mayıs'ta ise okullarda yeniden kademeli olarak eğitime başlanacak. Vakalardaki düşüş oranının uygun olması halinde 8 Haziran 2020'den sonra tüm restoran, kafe ve mağazalar açılacak.

Normalleşme İçin Henüz Erken mi?

Her ne kadar bu ülkeler salgını nispeten kontrol altına almış olsalar da önlemleri gevşetme kararları aynı zamanda riskleri de barındırıyor. Çünkü COVID-19 ile mücadelede en başa geri sarma olasılığı bulunuyor. Uzmanlar, Avrupa'da erken normalleşmeye geçilmesinin ikinci dalgaya sebep olabileceğini söylüyor. Bu uyarıların temelinde, sosyal mesafe ve sokağa çıkma kısıtlamalarının bir anda kaldırılması halinde salgının yayılma hızını artırabileceği, hatta durumun daha da kötüleşebileceği kaygıları yatıyor.

Uzmanları korkutan diğer bir etmen ise yasakların kalkmasıyla salgının devam ettiği ülkelerden yeni bir dalganın yayılması tehlikesi. Salgının kontrol altına alındıktan sonra yeniden yayılabileceğine ilişkin en somut örnek ise Singapur. Hatırlanacağı üzere dünyanın en yoğun ülkelerinden biri olan ve tek şehirden oluşan Singapur'da salgın hızlıca kontrol altına alınmıştı. Yetkililer salgına yakalananları temas ettikleri insanlarla birlikte izole etmeyi başarmıştı. Ancak ülkeye dışarıdan gelen insanların getirdiği ithal koronavirüsü vakaları nedeniyle yeni COVID-19 kümelerinin oluştuğu tespit edilmişti. Bu durum nedeniyle COVID-19'un ilk olarak 15 Şubat 2020'de görüldüğü ülkede Mart'ın 15'ine kadar 250'nin altında olan vaka sayısı son verilere göre 3 bine yaklaştı.

Neticede yaşanacak ani bir gevşeme, tedbirsizlik ve rehavet havası, bir anda tabloyu tepetaklak edebilir. Bilim insanları ve Dünya Sağlık Örgütü de normale dönüşün kademeli olması gerektiğini vurguluyor ve mevcut sosyal mesafe düzenlemelerinin öngörülebilir bir geleceğe kadar devam etmesi gerektiği uyarısı yapıyor. Bu minvalde salgının yayılma hızının takip edilerek, gerekli olması halinde kısıtlamaların tekrar devreye sokulması şart. En azından haziran ya da temmuz ayına kadar tedbirlerden tamamen vazgeçilmemesi ve sosyal mesafe kuralına dikkat edilmesi gerekiyor.

Sonuç olarak, dünyadaki günlük yaşamın COVID-19 salgınından önceki haline çok hızlı bir şekilde geri dönemeyeceği kesin. COVID-19 hastalığını atlatanların bağışıklık kazanıp kazanmadığı netleşene ve bu hastalığa karşı etkili olan aşı bulunana kadar kısıtlamaların devam etmesi gerekiyor. Aşı için tahminler ise en erken 12-18 ayda hazır olacağı yönünde. Dolayısıyla yakın bir dönemde hızla normale dönülmesini beklemek kesinlikle gerçekçi değil.

Krizden Çıkış için IMF Bir Umut Olarak Görülebilir mi?

Koronavirüsün ekonomiye olan yıkıcı etkilerini azaltmak, ülkelerin yükümlüklerini yerine getirememeye ve temerrüde düşme noktasına gelmelerini önlemek amacıyla büyük ve ortak bir kurtarma planı geliştirilmesinin önemi kavranmış durumda. Küresel bir sorun haline gelen koronavirüs salgını gerek sağlık, gerek ekonomi alanında küresel çözüm gerektiriyor.

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nın (UNCTAD) 30 Mart 2020 tarihinde yayımladığı raporda, şimdiye kadar ihracata dayalı büyüme politikası ile başarı sağlayan gelişmekte olan ve yükselen ekonomilerin koronavirüsü nedeniyle küresel ticaretin daralmasından dolayı sorun yaşayacakları ifade ediliyor. Benzer şekilde küresel yatırımların azalması ya da durması da öncelikle bu ekonomileri etkileyecek.

Bunların gelişmekte olan ülkelerin kamu borçları ve bütçe açıklarının artmasına yol açması bekleniyor. Ayrıca birçok ülkenin borçlarının sürdürülebilirliği tehlikeye girecek. Dünyada birçok ülke ve merkez bankası salgının olumsuz etkileriyle mücadele kapsamında geniş çaplı ekonomik paketler açıklarken gelişmekte olan ülkelerin buna gücü yetmiyor.

G20 liderlerinin 26 Mart'ta gerçekleştirdiği acil durum zirvesinin ardından yayımladıkları bildiri koronavirüsü salgınının yarattığı ekonomik ve sosyal zararları en aza indirmek, büyümeyi yeniden canlandırmak, piyasaların istikrarını korumak amacıyla gerekli her türlü aracın kullanılması gerektiği belirtildi. Bu kapsamda başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere dünyada koronavirüsü nedeniyle ekonomik ve finansal sorunlar yaşamakta ve gelecekte de daha fazla yaşayacak olan ülkelerin öncelikle çözülmesi gereken kamu finansmanı sorunlarına destek olacak uluslararası bir kurum olarak IMF karşımıza çıkıyor.

Bilindiği üzere IMF İkinci Dünya Savaşı ve hem Avrupa'yı hem de ABD'yi derinden etkileyen Büyük Buhran'dan sonra 1944 yılında kurulan ve 1947 yılında çalışmaya başlayan uluslararası bir kuruluş. Günümüzde 189 üye ülkeden oluşan IMF genellikle kredi veren bir kurum olarak tanınsa da amaçlarının başında uluslararası finansal işbirliğinin sağlanması, finansal istikrarın korunması, uluslararası ticaretin kolaylaştırılması, yüksek istihdam ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanmasının ve dünya çapında yoksulluğun azaltılmasının teşvik edilmesi geliyor.

Geçmişte, ekonomik programlar doğrultusunda mali destek sağladığı bazı ülkelerin sosyo-ekonomik özelliklerini göz ardı ettiği ve bunun sonucunda ağır durgunluk ve işsizliğe neden olduğu yönünde eleştirilen IMF programlarının finansal sistemlerini liberalleştirilen bazı ülkelerin uluslararası finansal sisteme entegre olduktan sonra sermaye akımlarını yönetemeyerek kriz yaşamalarına sebebiyet verdiği öne sürülüyor. Ancak IMF de zamanla değişen dünya ve değişen şartlar doğrultusunda kendini yenileme yolunda ilerliyor. IMF Başkanı Kristalina Georgieva da yaptığı açıklamalarda bu duruma bizzat işaret ediyor.

IMF'nin kredi verme koşullarını geçmişte eleştiren Nobel ödüllü iktisatçı Joseph Stiglitz günümüzde yaşadığımız koronavirüs krizine karşı IMF'nin imkânlarının kullanılmasını önererek, bunun için Özel Çekme Haklarından (*Special Drawing Rights-SDR*) tam olarak yararlanılması gerektiğini savundu. SDR aynı zamanda John Maynard Keynes'in 1944 Bretton Woods Konferansı sırasında savunduğu uluslararası para düzeninin önemli bir bileşeni. Stiglitz tüm ülkelerin krizler sırasında kendi vatandaşlarını ve ekonomilerini korumak isteyeceklerine, uluslararası toplumun ise SDR'yi ulusal bütçelere ulaşmaya gerek kalmadan acil ihtiyaç duyan ülkelere yardım etmek üzere bir araç olarak kullanılabileceğine dikkat çekti.

IMF'nin Korona Krizine Karşı Finansman Araçları

Koronavirüse karşı bütün uluslararası kuruluşların seferber olduğu günümüzde IMF sahip olduğu finansal imkânları harekete geçirdi. Politika tavsiyeleri ve finansman araçları ile ülkelere yardıma hazır oluşunu açıkladı. IMF Başkanı Georgieva "istisnai zamanlar istisnai eylem gerektirir" söylemiyle IMF'nin 189 üye ülkesinin hizmetinde, küresel finans krizinin başlangıcından 4 kat daha fazla olmak üzere 1 trilyon dolar kredi kapasitesini harekete geçirdiğini açıkladı.

IMF'nin aldığı önlemler kapsamında yaklaşık 100 milyar dolarlık talebi karşılamak üzere acil ve hızlı ödeme kapasitesi ikiye katlandı. 103 ülke acil durum finansmanı için IMF'den talepte bulunurken, bu taleplerin yaklaşık yarısı nisan sonuna kadar değerlendirilecek. Felaket Sınırlama ve Yardım Fonu reforme edilerek 23'ü Afrika'da olmak üzere en fakir ve savunmasız 29 üye ülkenin borçları yeniden şekillendiriliyor. İngiltere, Japonya, Almanya, Hollanda, Singapur ve Çin'in başını çektiği bağışçı ülkelerle birlikte çalışılarak kaynaklar 1,4 milyar dolar artırıldı.

Kurum, kalkınma ortakları olan Dünya Bankası, Dünya Sağlık Örgütü, Asya Kalkınma Bankası ve diğer sağlık kuruluşları ile yakın işbirliği içinde zamanında politika tavsiyeleri, teknik yardım ve finansal destek sağlamak amacıyla çalışıyor. IMF üye ülkelerin koronavirüsün olumsuz ekonomik etkilerini azaltmalarına yardımcı olabilecek başlıca şu araçlara sahip:

Acil durum finansmanı: Hızlı Kredi Tesisi (RCF) ve Hızlı Finansman Aracı (RFI), tam donanımlı bir programa ihtiyaç duymadan üye ülkelere acil maddi yardım sağlıyor. Düşük gelirli ve gelişmekte olan pazarlar için 50 milyar dolara varan bu krediler, üye ülkelerin koronavirüsü gibi acil durumlara yönelik politikalar uygulamalarına yardımcı olmak için çok hızlı bir şekilde kullanılacak. RCF kapsamındaki düşük gelirli ülkelere acil kredi hacmi yaklaşık 10 milyar dolar ve RFI kapsamındaki gelişmekte olan pazarlar için yaklaşık 40 milyar dolar olarak açıklandı.

Kapasitesi Artırılan Mevcut Kredi Programları: IMF, koronavirüsten kaynaklanan acil yeni ihtiyaçları karşılamak üzere mevcut programları yeni gerekler doğrultusunda değiştiriyor. Geçmişte IMF, 2014 yılında Gine, Liberya ve Sierra Leone için Ebola salgınıyla mücadele eden ek finansman sağlayan ilk uluslararası finans kurumu oldu. IMF'nin bu ülkelerin kritik sağlık harcamaları için bütçelerinde yer açmasına yardımcı oldu ve yardımı büyük ölçüde sağlık harcamalarına yönelen bağışçılar için bir katalizör görevi gördü.

Borç Yükünün Azaltılmasına Yönelik Hibeler: Felaket Önleme ve Yardım Fonu (CCRT) ile IMF, en yoksul ve en savunmasız ülkelere borçlarının azaltılması için hibe sağlıyor. Bu kapsamda IMF'ye halk sağlığı dâhil olmak üzere olağanüstü durumlarla başa çıkmak üzere yardım sağlama imkânı veriyor. Bu hizmet 2014'te yaşanan Ebola salgını sırasında Gine, Liberya ve Sierra Leone'yi desteklemek için kullanıldı.

Yeni Finansman Düzenlemeleri: IMF ayrıca stand-by düzenlemeleri gibi mevcut finansman olanakları altında da destek sağlıyor. Ancak diğer finansman araçlarının acil finansman ihtiyaçlarına hızlı cevap verebilme kapasiteleri nedeniyle daha fazla tercih edilmesi öngörülüyor.

Kısa Vadeli Likidite Hattı

IMF'nin 15 Nisan 2020'de uygulamaya koyduğu önemli araçlardan birisi Kısa Vadeli Likidite Hattı'dır (*Short Term Liquidit Line-SSL*). SLL, dış şokları takiben sermaye hesabı baskılarıyla birlikte bozulan ödemeler dengesinin düzeltilmesine olan ihtiyaca yönelik tasarlandı. Koronavirüsü salgını küresel ekonomiyi her şekilde olumsuz etkilerken dünya genelinde finansman imkanları önemli ölçüde daralarak, gelişmekte olan piyasalardan benzeri görülmemiş şekilde portföy çıkışları oldu. Bu durum ABD dolarına büyük bir talep yaratırken gelişmekte olan piyasalar ciddi likidite sıkıntısıyla karşı karşıya kaldı.

Ani ortaya çıkan bir likidite sorununun hızla daha derin ve daha uzun süreli bir ödeme gücü sorunu haline gelebileceği göz önüne alınarak IMF tarafından yeni bir likidite aracı ortaya koyuldu. Krize karşı IMF, finansman araç setine Kısa Vadeli Likidite Hattı'nı (SLL) ekledi. SLL'nin olumlu etkisi, bu araç kapsamındaki bir ülkenin IMF'nin güçlü

politika desteğini arkasına alarak piyasalara olan güveni artırması ve böylece borçlanma maliyetlerini düşürmesi şeklinde ortaya çıkıyor. SLL'ye yönelik mevcut toplam talebin, 50 milyar dolar dolayında olacağı tahmin ediliyor. Birçok ülkenin acil finansman ihtiyaçları doğrultusunda sorunun erken ele alınması gelecekteki ihtiyaçları ve diğer ülkelere olabilecek yayılmaları sınırlandırabilecek.

Başta IMF olmak üzere birçok kurum koronavirüsü salgını nedeniyle 2020'de küresel ekonomide, 2008 finansal krizindekine benzer ve hatta belki de daha büyük bir kriz yaşanacağını öngörürken, pek çok ülke koronavirüsün olumsuz ekonomik etkilerini en aza indirmek için harekete geçti. Yaklaşık 90 ülke IMF'den destek almak üzere başvurdu. IMF tarafından koronavirüsü salgınının etkileriyle mücadeleye yardımcı olmak üzere Afet Etkilerinin Sınırlanması ve Borcun Hafifletilmesi Fonu (CCRT) kapsamında 25 üye ülkeye acil borç yardımı sağlanacağını bildirildi. Bu yardım söz konusu ülkelere finansal kaynaklarını acil tıbbi çalışmalara ve diğer yardım çalışmalarına yönlendirilmesine yardımcı olacaktır.

Türkiye- IMF İlişkileri

Türkiye, IMF ile son 40 yılda mali destek kapsamında 19 stand-by anlaşması imzaladı. Bu sürede Türkiye IMF'den toplam 50 milyar dolar civarında kredi temin etti. 19'uncu ve son stand-by anlaşmasının kredi geri ödemeleri 2013 yılında tamamlandı. Taahhütlerini yerine getirerek IMF ile anlaşmasını sonlandıran Türkiye'nin şu anda IMF'ye bir kredi borcu bulunmuyor. Yüksek kamu açıkları ve kamu borcu sarmalının yarattığı ekonomik sorunlarla uzun bir dönem baş etmek zorunda kalan ülkemiz borçlarını döndürmek için IMF ile anlaşmalarını tekrarlayarak sürdürdü. Sıkı maliye politikasının yanı sıra kararlı ve yerinde tedbirlerle son 2 stand-by anlaşmasını başarı ile sonuçlandırdı.

Tüm dünya ekonomilerinin ağır bir ekonomik yük altına gireceği küresel ekonominin yaklaşık %3 oranında daralacağı çeşitli analizlerde belirtiliyor ve bu olumsuz koşulların 2021'den önce düzelmesi öngörülmüyor. Koronavirüsün olumsuz ekonomik etkileriyle mücadele edebilmek için pek çok ülkenin yaptığı gibi Türkiye de ekonomik önlemler paketi açıkladı. Ancak yaşadığımız bu olağanüstü koşulların aşılması için yerli ve yabancı bütün kaynakların harekete geçirilmesi önem taşıyor. Zira tüm dünya aynı zor koşullar içinde ve önümüzdeki dönemde belirsizlik hâkim.

Günümüzde IMF dışındaki mekanizmalardan finansman temini oldukça kısıtlı. Tüm dünyada dış ticaret ve yatırımların daraldığı ve hatta durma noktasına geldiği bir ortamda Türk Lirası ile yapılan işlemler ve likidite ihtiyacı Merkez Bankası ile karşılanırken, yabancı para ile taahhütlerimizin karşılanması ve ödemeler dengesinde yaşanacak sorunların önlenmesi için yabancı mali kaynağa ihtiyaç olacaktır. Bunun için de geçmiştekinden farklı olarak şu anda elverişli imkânlar ortaya koyan IMF'nin Kısa

Vadeli Likidite Hattı ve mümkün olabilecek diğer finansman alternatiflerinin de değerlendirilmesi önem taşıyor. Türkiye'nin IMF'de 6,9 milyar dolar (4,6 milyar SDR) kotası mevcut ve üyesi olduğu bu uluslararası kurumun imkânlarından yararlanma hakkı bulunuyor. Ülkemizin IMF'nin bir koşul ya da program uygulamadığı bu kısa vadeli likidite aracı ile kotasının %145'ine kadar kısa vadeli likidite sağlayan ve yaklaşık 10 milyar dolar tutarındaki bu imkândan yararlanması önemli bir avantaj sağlayacaktır. Önümüzdeki dönemde artacak kaynak sıkıntılarına karşı maliyetin artmasını önlemek amacıyla erken müdahale ile piyasaların rahatlatılması ve güven verilmesi son derece önemli.

Sema Çapanoğlu-İKV Kıdemli Uzmanı

COVID-19'un Küresel Ticarete ve Tedarik Zincirlerine Etkileri

Tuhaf ve zor zamanlardan geçiyoruz. Dünyanın farklı yerlerinde bugüne kadar elbette birçok kriz yaşandı, can kayıpları verildi, insanlar açlıkla ve yoksullukla mücadele etti, ancak gelişmiş ya da gelişmemiş ülke ayrımı yapmadan, fakir veya zengin demeden herkesi vuran bu denli büyük bir kriz en azından genç ve orta yaşlı nüfus için yeni bir kavram. İki-üç kuşak büyüklerimizden dinlediğimiz savaş anıları gibi bizim de çocuklarımıza anlatacağımız "tuhaf" anılarımız oldu bu kavram sayesinde. Çin'in Hubei eyaletinde bulunan Vuhan şehrinden tüm dünyaya yayılan yeni nesil koronavirüsü (COVID-19), milyarlarca insanın ortak düşmanı olarak aylardır bize tuhaf ve zor günler yaşatıyor.

Dünyanın 185 ülkesinde görülen, yaklaşık 3 milyon kişiyi pençesine düşüren ve 200 binden fazla can kaybına yol açan COVID-19 karşısında farklı dillerden yapılan uyarılar hep aynı şeyi işaret ediyor: "zorunlu olmadıkça evlerinizden çıkmayın".¹⁵ Sağlık görevlileri ile zorunlu gıda temini yapanların ve kargo çalışanlarının bir nevi virüsle mücadele timi olarak görev yaptığı 2020'nin ilk dört ayında, neredeyse dünyanın yarısı evlerine kapandı. Yaşananlarının etkisinin ne kadar süreceği ve salgın öncesindeki hayatlarımıza geri dönüp dönemeyeceğimiz şimdilik cevaplarından emin olamadığımız sorular olarak karşımıza çıkıyor. Ancak emin olduğumuz bir gerçek varsa o da mikro ölçekte tüketim alışkanlıklarımızdan psikolojimize, seyahat planlarımızdan eğlence anlayışımıza; makro ölçekte ise güvenlikten ekonomiye, üretim modellerinden sağlık sistemlerine kadar birçok şeyin artık eskisi gibi olmayacağı.

Ticari Korumacılıkta Trump'ı Sollayan COVID-19 Rüzgârı

¹⁵ ¹⁵ Johns Hopkins University and Medicine, Coronavirus Resource Center, <https://coronavirus.jhu.edu/map.html>, Erişim Tarihi: 25 Nisan 2020

Yalnızca küresel çapta yaşanacak ve herkesin hayatını doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyecek böylesi bir durum, bu kadar kısa sürede birçok parametrede değişikliğe sebep olabilirdi diye düşünüyor insan. Bu parametrelerin her biri için kapsamlı tahminler ve öngörüler muhakkak yapılacaktır. Ancak son aylarda haberlerde sıkça duyduğumuz ya da gazetelerde okuduğumuz yükselen işsizlik rakamları, kapanan işletme sayıları, artan gıda fiyatları, tedarik edilemeyen ürünler ve küresel bir krizin kapıda olduğu söylemleri herkesin hayatını etkiliyor ya da etkilemek üzere. Bu yüzden küresel ekonominin ve ticaretin ne şekilde değişeceğini ve bu değişimin hayatlarımıza yansımaları merak ediyoruz.

ABD liderliği ve uluslararası liberal kurumların yönlendirmesi ile şekillenen İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde öğretiler hep küreselleşmenin ve serbest ticaretin tüm taraflara fayda sağladığı, küresel refahı artırdığı ve bunun önündeki engellerin azaltılması gerektiği yönündeydi. Ancak liberal batı değerleri ekseninde şekillenen bu öğretilerin temelleri son yıllarda alınan korumacı önlemler ile çatırdamaya başlamıştı. Bunda özellikle dünyanın en büyük ekonomileri olan ABD ile Çin arasında son iki-üç yıldır vuku bulan bazen ateşli bazen ise daha durgun seyreden ticari anlaşmazlıklar ya da daha magazinsel adıyla “ticaret savaşları” etkili olmuştu. Son yılların en çok konuşulan siyasi figürlerinden olan ABD Başkanı Donald Trump, hedef tahtasının tam ortasına Çin’i, çevresine de Almanya’dan Türkiye’ye Meksika’dan Hindistan’a birçok ülkeyi koymuş ve böylelikle küresel ekonomiyi ve ticareti alışılmışın dışına çıkarmaya başlamıştı. Başkan Trump ithalata sınırlamalar getirerek ve ülkesinde yabancıların iş yapmasını zorlaştırarak, seçim kampanyasında dillendirdiği “üretimi yeniden ABD’ye çekmeyi” ve ülkesini eskiden olduğu gibi “mükemmel” olduğu günlere geri döndürmeyi amaçlıyordu. Dünya buna bir nebze bağışıklık kazanmıştı çünkü bazen ateşkes sinyalleri veriliyor, vergiler rafa kalkıyor ve görüşmelerle orta yol bulunmaya çalışılıyordu. Ancak COVID-19’un dünya ekonomisine ve ticaretine beklenmedik ve ani girişi, Trump’ın korumacılığını solda sıfır bıraktı.

Nitekim Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) tarafından 23 Nisan 2020 tarihinde yayımlanan ihracat kısıtlamalarına ve sınırlandırmalarına ilişkin rapora göre 80 ülke, COVID-19 sebebiyle geçici korunma önlemlerini uygulamaya koydu.¹⁶ Bu önlemlerin uygulandığı malların başında korona virüs salgınında talebin en çok arttığı cerrahi ve N95 tipi yüksek koruyuculuğu olan maskeler, dezenfektanlar, solunum cihazları, diğer tıbbi koruyucular, ilaçlar ve yiyecek maddeleri ile tuvalet kâğıdı gibi hızlı tüketim malları geliyor. Tüm dünyayı saran böyle bir krizle yarım asırdan daha uzun bir süredir karşılaşmayan ülkelerin bu adımı; ulusal ihtiyaçlarını karşılamak, vatandaşlarının taleplerine cevap vermek ve salgının sınırları içerisinde kontrol edilemez boyutlara

¹⁶ Dünya Ticaret Örgütü, (2020), *Export Prohibition and Restrictions Information Note*, https://www.wto.org/english/tratop_e/covid19_e/export_prohibitions_report_e.pdf, Erişim Tarihi: 25 Nisan 2020

ulaşmasını önlemek amacıyla. Ancak bu adımların kısa, orta ve uzun vadede çeşitli etkilerinin açığa çıkacağı aşikâr.

Hatırlanacağı üzere DTÖ Genel Direktörü Roberto Azevêdo, 8 Nisan'da yayımladığı videoda COVID-19 salgınından dolayı küresel mal ticaretinin 2020 yılında iyi senaryoda %13, kötü senaryoda ise %32 ve hatta daha fazla azalabileceği öngörüsünde bulunmuştu. Benzer şekilde IMF tarafından nisan ayında yayımlanan *World Economic Outlook* başlıklı dünyadaki ekonomik görünüme ilişkin raporda 2020 yılında küresel ekonominin %3 daralacağı ifade edildi.¹⁷ Bu daralmanın %6,1'inin gelişmiş ekonomilerde yaşanacağı, %1'inin ise gelişmekte olan ve yükselen piyasa ekonomilerinden kaynaklanacağı belirtiliyordu. Rapordaki ekonomik daralma tahminlerinden en çok "S.O.S verenleri" %9,1 ile İtalya, %8 ile İspanya ve %7'lerdeki Almanya ve Fransa'nın dâhil olduğu toplam ekonomik daralmasının %7,5 olması beklenen Avro Alanı ile %6'larda küçülmesi beklenen ABD, Kanada, Meksika ve Birleşik Krallık ekonomileri.

Tedarik Zincirlerinde B Planı: Çin'den Çıkmak Kolay mı?

COVID-19 rüzgârıyla dalgalanan küresel ticarete yaşanan ve uzun dönemde de sürmesi beklenen daralmalar; insanların işlerine gidememesi, bazılarının hastalanması ve maalesef hayatını kaybetmesi, şehirlerarası ulaşım kısıtlamalarının getirilmesi ve sokağa çıkma yasaklarının uygulanması gibi sebeplerden ötürü üretimde eskisi kadar aktif bir iş gücü bulunmamasından kaynaklanıyor. Son zamanlarda tüm bu sebeplerden dolayı küresel değer zincirleri ya da tedarik zincirleri olarak bilinen üretim sistemlerinin sekteye uğradığını sıkça duyar olduk. Peki, nedir bu zincirler?

Bir ürünün ilk hammaddesinden başlayarak nihai hale gelmesine, devamında tüketiciye ulaşmasına ve ardından geri dönüşümüne kadar uzanan süreçteki ara mal temini, distribütörlere ulaşım, satış ve satış sonrası hizmetler gibi aşamaları kapsayan döngülere tedarik zinciri adı verilmektedir. Küreselleşen dünyamızda özellikle 2000'li yılların başından itibaren firmalar, tedarik zincirlerinin her bir adımı için maliyetin en düşük olduğu bölgeleri ya da ülkeleri seçmekte, böylece kârlarını en yüksek düzeye çıkarmaya, yani maksimize etmeye çalışmaktadır. Bu şekilde farklı ülkelere ve bölgelere yayılan tedarik zincirlerinin başına "küresel" eklenmekte, hatta son yıllarda tüm dünyayı bir ağ gibi sardıkları için bunlara küresel tedarik ağları da denmektedir.

¹⁷ Uluslararası Para Fonu, *World Economic Outlook*, <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/04/14/weo-april-2020>, Erişim Tarihi: 25 Nisan

Küresel ticaretin üçte ikisinden fazlasına tekabül eden bu üretim modeli denilince akla ilk olarak tekstil, otomotiv ve elektronik gibi ürünler geliyor.¹⁸ Ünlü AB ya da ABD tekstil markalarının tasarımları genellikle menşe ülkede yapıldıktan sonra üretimler, maliyeti düşük olan Güneydoğu Asya ya da son zamanlarda Afrika'da gerçekleştiriliyor ve ürünler tüm dünyada satışa sunuluyor. Benzer şekilde BMW ya da *Ford* marka araçların yapımında Ar-Ge ve motor çoğunlukla teknoloji merdiveninin üst basamaklarında yer alan ülkelerde; kullanılan plastik malzeme ve enjektör gibi ara mallar daha az maliyetli ve iş gücünün ucuz olduğu bölgelerde ve montaj da menşe ülkeden farklı bir yerde yaptırılabilir. Çok bilinen bir diğer örnek ise ABD'nin ünlü bilişim ve teknoloji firması *Apple*'in *iPhone* marka cep telefonları. Bu telefonların hafıza, batarya, kamera, işlemci, dokunmatik ekran ve ana gövde gibi birçok parçası Güney Kore, Japonya, Çin, Fransa, Almanya ve ABD başta olmak üzere birçok farklı ülkeden temin edilip montajlanıyor ve ABD ürünü olarak satılıyor.¹⁹

Özellikle Çin ve bazı Güneydoğu Asya ülkeleri ekonomik büyümelerinin başlangıcında, stratejilerini küresel değer zincirlerinde yer alan ürünlerin emek yoğun ve ucuz olan ara mallarını üretme ya da montajlama üzerine kurdu. Bugün gelinen noktada Çin, küresel tedarik zincirlerinde tüm dünyaya ihraç edilen ara malların üçte birini üretiyor. Otomotiv, elektronik, ilaç ve tıbbi malzeme ile tüketici malları gibi birçok sektörün COVID-19'dan olumsuz etkilenmesinin sebebinin Çin'in son 20-30 yıldır dünyanın ara mal üretim merkezi haline gelmesi olduğu söyleniyor.²⁰ Nitekim ABD'de kullanılan tıbbi malzemelerdeki maddelerin %80'ine yakını Çin'den geliyor.²¹ İşte, Çin'in dünya genelindeki bu hegemonyasında COVID-19 sebebiyle yaşanan aksaklıkların çeşitli ülkelerdeki tedarik zincirlerini sekteye uğrattığı görüşü hâkim. *Dun&Bradstreet* isimli ticari veri analizi yapan bir şirkete göre, dünyada 51 bin firmanın COVID-19'un çıkış noktası olan Vuhan'da bir ya da daha fazla doğrudan ürün tedarikçisi bulunuyor.²² Yine aynı şirketin verilerine göre, 5 milyona yakın firmanın Vuhan'ın da içinde bulunduğu Hubei eyaletinde bir ya da daha fazla doğrudan alım yapmadığı ama ikinci kademede mal temin ettiği tedarikçisi mevcut.

¹⁸ Brookings, (2019), *How global value chain open opportunities for developing countries*, <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2019/04/15/how-global-value-chains-open-opportunities-for-developing-countries/>, Erişim Tarihi: 25 Nisan 2020

¹⁹ OECD, (2013), *Interconnected Economies: Benefiting from Global Value Chains*, [https://www.oecd.org/mcm/C-MIN\(2013\)15-ENG.pdf](https://www.oecd.org/mcm/C-MIN(2013)15-ENG.pdf), Erişim Tarihi: 25 Nisan 2020

²⁰ GreenBiz, (2020), *What it will take for China to rebuild global supply chain resilience after COVID-19*, <https://www.greenbiz.com/article/what-it-will-take-china-rebuild-global-supply-chain-resilience-after-covid-19>, Erişim Tarihi: 26 Nisan 2020

²¹ The Conversation, (2020), *Five ways businesses can contribute to a more balanced post-coronavirus future*, <https://theconversation.com/five-ways-businesses-can-contribute-to-a-more-balanced-post-coronavirus-future-135964>, Erişim Tarihi: 27 Nisan 2020

²² Dun&Bradstreet, (2020), *Business Impact of the Coronavirus Business and Supply Chain Analysis Due to the Coronavirus Outbreak*, https://www.dnb.co.uk/content/dam/english/economic-and-industry-insight/DNB_Business_Impact_of_the_Coronavirus_UK.pdf Erişim Tarihi: 27 Nisan 2020

Institute for Supply Management tarafından yapılan bir ankete göre ise Çin'den ara mal temin eden firmaların %44'ü tedarikte yaşanan sıkıntılara hazırlıksız yakalandı. Nitekim *Nissan* ve *Toyota* gibi Japon menşeli otomotiv şirketleri, Çin'den tedarik ettikleri mallarda kesintiler olunca bazı firmalarındaki üretimlerini durdurmak zorunda kaldı. Bu ve benzeri durumlarla mücadele etmek için diğer çok uluslu şirketlerin de Çin'e alternatifler aramaya başladığı, bu kapsamda başka ülkelerdeki tedarikçilerine yöneldiği ya da kendi bünyelerinde üretimlere başladığı görüldü. Süregelen araştırmalar ve uzun yıllar sonucunda kurulan küresel tedarik zincirlerinin değişmesi tabii ki gecedен sabaha olacak bir şey değil. Ancak COVID-19 salgını büyük şirketlere alternatif tedarikçiler ile çalışmaları ve öngörülemeyen olaylar için daha dayanıklı B planları geliştirmeleri gerektiğini gösterdi.

B planlarına yönelik girişimler aslında korona virüs ile başlamış değil, sadece son aylarda yaşananlar bu sürece muhtemelen hız kazandırdı. ABD ile Çin arasında birkaç yıldır yaşanmakta olan ticaret savaşları üretim için Çin'den başka liman arayışlarının fitilini ateşlemişti. Nitekim Temmuz 2019'da COVID-19 salgınından aylar önce yayımlanan ABD Moda Endüstrisi Birliği raporuna göre, tekstil markalarının %80'i Çin'den yaptıkları tedarikleri düşürmeyi amaçlıyordu.²³ COVID-19, fitili ateşlenen bu yeni liman arama sürecini hızlandırmışa benziyor. Bu doğrultuda Çin'e olan bağımlılığın azaltılmasına yönelik adımlar atan ülkeler oldu. Örneğin Japonya, COVID-19 ekonomik destek paketinin 2,2 milyar dolarlık kısmını, üreticilerini Çin'den çıkarmak için harcama taahhüdünde bulundu. Benzer şekilde ABD'de de ilaç ve tıbbi cihaz üretiminin Çin'den çıkarılarak, kendi sınırlarına daha yakın yerlerde yapılmasına ilişkin kamuoyu baskısı sürüyor.

Diğer yandan Çin'den çıkmanın ve daha bölgesel ya da yerel küresel tedarik zincirlerini hayata geçirmenin sanıldığı kadar kolay olmayacağını, çünkü ara mal temininde Çin'in hegemonyasının çok güçlü olduğunu savunan uzmanlar da var. Bu görüş, Çin'den tamamen çıkmanın hem maliyet hem de tedarik anlamında ek yük getireceğini düşünüyor. Diğer yandan Çin'in başlangıçta ekonomik kalkınma stratejisi olan ucuz iş gücüne dayalı üretim yerini son yıllarda teknoloji odaklı üretime bıraktı. Bu sebeple bazı uzmanlar, tekstil gibi düşük teknoloji mallarda COVID-19 sonrası Çin'den çıkışın kolay olabileceğini ancak elektronik ya da diğer yüksek teknoloji ürünlerde hem mal temini hem de kalabalık tüketici nüfusu ile Çin'i terk etmenin sanıldığı kadar sancısız olmayacağını dillendiriliyor.

Türkiye, COVID-19 Krizini Fırsata Çevirebilir mi?

²³ BRINK, (2020), *Reducing Global Supply Chain Reliance on China Won't Be Easy*, <https://www.brinknews.com/coronavirus-global-supply-chain-reliance-china-manufacturers-economic-recession-risk/>, Erişim Tarihi: 26 Nisan 2020

Çin'den çıkmak ister kolay olsun ister zor, bunun bir şekilde yolunu arayacaklar ve dünyadaki ara mal ihracatının üçte birini yapan bir süper güce bel bağlamayı daha fazla istemeyecekler için bazı yeni liman fısıltıları kulaklara geliyor. Yüksek miktarda iş gücüne sahip, lojistik kapasitesi yeterli ve Çin'e çok fazla bağımlı olmayan ülkelerin önümüzdeki dönemde yeni üretim merkezleri haline gelebileceği vurgulanıyor.²⁴ Bu noktada Meksika ve Doğu Avrupa ülkelerinin yanı sıra Türkiye de çok uluslu şirketlerin önümüzdeki günlerde gözdesi olmaya aday gösteriliyor.

Türkiye için COVID-19 krizini fırsata çevirme potansiyeli sunan bir başka kıvılcım ise sağlık alanında çoktan parladı. Hem ilk vakanın diğer ülkelerden daha geç çıkması hem de erken alınan tedbirler, daha kısa bir zamanda salgının zirve seviyesine ulaşmasını ve ölümlerin çok artmamasını sağladı. Türkiye bu dönemde hem kendi vatandaşlarının ihtiyacını karşılarken hem de 50'den fazla ülkeye tıbbi malzeme ve cihaz gönderdi. Vaka ve ölüm sayılarında dünyanın en üst sıralarında yer alan İtalya ve İspanya'nın da aralarında bulunduğu AB ülkelerinde Türkiye'nin gönderdiği destekler ilgiyle karşılandı. Türkiye, böylesi bir insani kriz ortamında üstüne düşeni yapmışken, bu adımın AB tarafından kısa vadede olmasa bile orta ve uzun vadede olumlu geri dönüşleri tetiklemesini bekleyebiliriz. Hem coğrafi yakınlığı hem de 1996 yılından bu yana yürürlükte olan Gümrük Birliği sayesinde AB'nin en çok ticaret yaptığı ülkelerden biri olan Türkiye, küresel tedarik zincirlerini çeşitlendirmeyi düşünecek bir Avrupa için her zaman bir seçenek olarak vardı. Şimdi ise sağladığı tıbbi destek ve çizdiği kendine yetebilen ülke imajıyla AB için öne çıkacak seçenekler arasında sivrilmeye daha yakın.

Bu olumlu atmosfer için umut ışığı niteliğinde bir açıklama da Mart ayında Alman-Türk Ticaret ve Sanayi Odası Genel Sekreteri Dr. Thilo Pahl'dan geldi.²⁵ 7 binden fazla Alman firmasının Türk pazarında faaliyet gösterdiği ve 140 bin kişiye istihdam sağladığı bilgisini paylaşan Dr. Pahl, bu rakamların COVID-19 sebebiyle artmaya müsait olduğunu vurguladı. Kısa dönemde olmasa bile orta ve uzun vadede Alman üreticilerin, Türk ekonomisinin sunduğu fırsatların farkında olduğunu ve bunu değerlendireceklerini kaydetti. Tarım, gıda, enerji, inşaat, altyapı, sağlık, dayanıklı tüketim malları ve makine gibi kalemleri Türkiye ile Almanya arasında daha fazla dirsek temasına müsait alanlar olarak değerlendiren Pahl'i destekleyen görüşler ABD'de de mevcut. Nitekim ülkenin Çin'e olan bağımlılığını azaltmak için üretimin ABD başta olmak üzere komşuları Kanada ve Meksika'da yoğunlaşabileceğini söyleyen Amerikalı uzmanlar, tedarik zincirlerini deniz aşırı çeşitlendirme noktasında ise Vietnam, Bangladeş, Brezilya ve Türkiye gibi ülkeleri işaret ediyor. Kısacası, hem AB'den hem de Atlantik'in diğer yakasından gelen

²⁴ Bruegel, (2020), *Companies must move supply chains further from China*, <https://www.bruegel.org/2020/02/companies-must-move-supply-chains-further-from-china/>, Erişim Tarihi: 26 Nisan 2020

²⁵ Anadolu Ajansı, (2020), *Turkey can reposition in supply chains amid COVID-19*, <https://www.aa.com.tr/en/latest-on-coronavirus-outbreak/turkey-can-reposition-in-supply-chains-amid-covid-19/1773406>, Erişim Tarihi: 27 Nisan 2020

mesajlar, B planı arayan ülkeler sayesinde Türkiye'nin, COVID-19 krizini fırsata çevirme şansı elde edebileceğini fısıldıyor.

Herkes Güvende Olana Kadar Kimse Güvende Değildir

Küresel tedarik zincirlerinde eskisi kadar Çin merkezli olunmayacağı ve çeşitlendirmeye gidileceği, ülkelerin üretimlerinin bir kısmını kendi sınırlarına çekeceği, çekemediklerini ise yine kendilerine yakın ülkelerde üretirmeyi tercih edeceği COVID-19 sonrası dünya için en çok dile getirilen öngörüler arasında yer alıyor. En azından ticaret ve üretim için “küresel” yerine “bölgesel” kelimesini daha çok duymayı beklediğimiz bir yakın gelecek önümüzde uzanırken, COVID-19'un panzehrinin uzun vadede serbest ve sınır ötesi ticaret ile küreselleşme olacağını dillendiren uzmanlar da var. Bu görüşü savunanlar, bir ülkenin ihtiyaç duyduğu tüm ara malları üretmeyeceğini ya da hepsini deposunda bekletmeyeceğini, zira bunlara ağırlık vermenin Ar-Ge ve teknoloji alanlarında kendisini geriye götüreceğini düşünüyor. Diğer yandan bu süreçte bir ya da daha fazla gün üretimlerini durduran ya da bazı fabrikalarını kapatan elektronik devleri *Samsung* ve *LG*, otomotiv liderleri *Hyundai*, *Fiat Chrysler* ve *Kia* gibi firmaların bu adımları küresel tedarik zincirlerinin sunduğu esneklik ile yapabildiği dile getiriliyor. Yaşanan aksaklıkların ise tedarik edilemeyen ürünlerden değil, ya COVID-19 testi pozitif çıkan çalışanlardan ya da hükümetlerin aldığı kararlardan kaynaklandığı ifade ediliyor. Yani dünya genelinde yaşanan üretim aksaklıklarının bütün yükünü Çin'in omuzlarına yüklemeyen bir görüşü de bu süreçte görmek mümkün.

Nobel ödüllü iktisatçı Joseph Stiglitz'e göre koronavirüsü ulus devletlerin siyasette ve ekonomide temel aktör olduğu gerçeğini ortaya çıkarmış olsa da popülist ve küreselleşme karşıtı liderlerin bu durumu kendi çıkarlarına kullanarak ticareti engelleyebileceği, insan hareketliliğini sekteye uğratabileceği ve yabancı düşmanlığına ivme kazandırabileceği unutulmamalı. Bu sebeple madalyonun diğer yüzünde yer alanlar, COVID-19'un ekonomi ve ticaret alanındaki tahribatlarının iyileşmesini ülkeler arasında kurulacak iş birliklerinin sağlamlığına ve sürdürülebilirliğine bağlıyor.²⁶ “Herkes güvende olana kadar kimse güvende değildir” düşüncesinden hareketle bu darboğazdan ülkelerin toplu olarak çıkabileceği, aksi takdirde bir ülkede devam eden problemlerin diğerlerini de etkileyeceği görüşüne de kulak tıkamamak gerekiyor.

²⁶ Project Syndicate, (2020), *The Trade Cure for the Global Economy*, https://www.project-syndicate.org/commentary/covid19-crisis-revive-multilateralism-open-trade-by-victor-k-fung-2020-04?a_la=english&a_d=5ea0368adb374512085c325f&a_m=&a_a=click&a_s=&a_p=%2Ftopic%2Fthe-covid-19-crisis&a_li=covid19-crisis-revive-multilateralism-open-trade-by-victor-k-fung-2020-04&a_pa=topic-commentaries&a_ps=&a_ms=&a_rs, Erişim Tarihi: 27 Nisan 2020

Ülkelerin sınırlarının arkasına çekilmemesi gerektiğinin özellikle tıbbi ürün ve cihaz arzında yaşanan sorunlarda kendini gösterdiğini vurgulayan serbest ve küresel ticaret yanlıları, tüm ülkelerin birbirine muhtaç olduğunu, bu sebeple ticarete yeni duvarlar örülmesinden ziyade var olanların yıkılması gerektiğini savunuyor. Ticaret anlaşmalarına devam edilmesinin ve ortaklarla ilişkilerin darbe almadan yürütülmesinin önemi doğrultusunda AB'den de COVID-19 ile mücadelenin ortasında serbest ticareti teşvik eden bir adım geldi. Vietnam ile müzakereleri tamamlanan STA'nın yürürlüğe girmesi için 30 Mart 2020 tarihinde Konseyden onay çıktı. Benzer şekilde G20 ticaret bakanları ile IMF ve DTÖ'den gelen serbest ticaretin sürdürülmesine ve COVID-19 sebebiyle tıbbi cihazlara ve bazı gıda ürünlerine koyulan kısıtlamaların kaldırılmasına yönelik mesajlar da küresel iş birliğine sırtımızı dönmememiz yönünde yapılan çağrılar arasında yer alıyor.

Sonuç olarak COVID-19 salgını, dünyada birçok dinamiği kısmen ya da köklü olarak değiştireceğe benziyor. Bu dinamikler arasında yer alan küresel ticaret ve tedarik zincirlerinde ülkelerin en büyük ara mal ihracatçısı olan Çin'in hegemonyasını sona erdirip erdiremeyeceğine yönelik çeşitli görüşler olsa da bundan sonra üreticilerin akıllarının bir köşesinde B planları olacağını söyleyebiliriz. Ülkelerin alternatif üretim yerlerini ve biçimlerini geleneksel yöntemler ve alışılmış üsler ile fayda-maliyet analizi yaparak kıyaslayacağı ve sektör ile coğrafi yakınlık gibi kıstasların bu kıyaslamada her ülke için farklı sonuçlar doğurabileceği unutulmamalı. Türkiye'nin de özellikle AB ve ABD tarafından alternatif üretim üssü olarak değerlendirilmesi, şüphesiz ki ülkemiz açısından olumlu gelişmelerin habercisi. Son olarak bölgeselleşme görüşüne tamamen katılmayan ve küresel ticaretin salgın sonrasında da en iyi çözüm olacağını savunanları, ülkelerin iş birliği iştahı haklı ya da haksız çıkaracak gibi duruyor.

Merve Özcan, İKV Uzman Yardımcısı

Küresel Gıda Sistemi, Gıda Güvenliği ve Kamu Sağlığı Üçgeninde COVID-19 Salgınının Düşündürdükleri

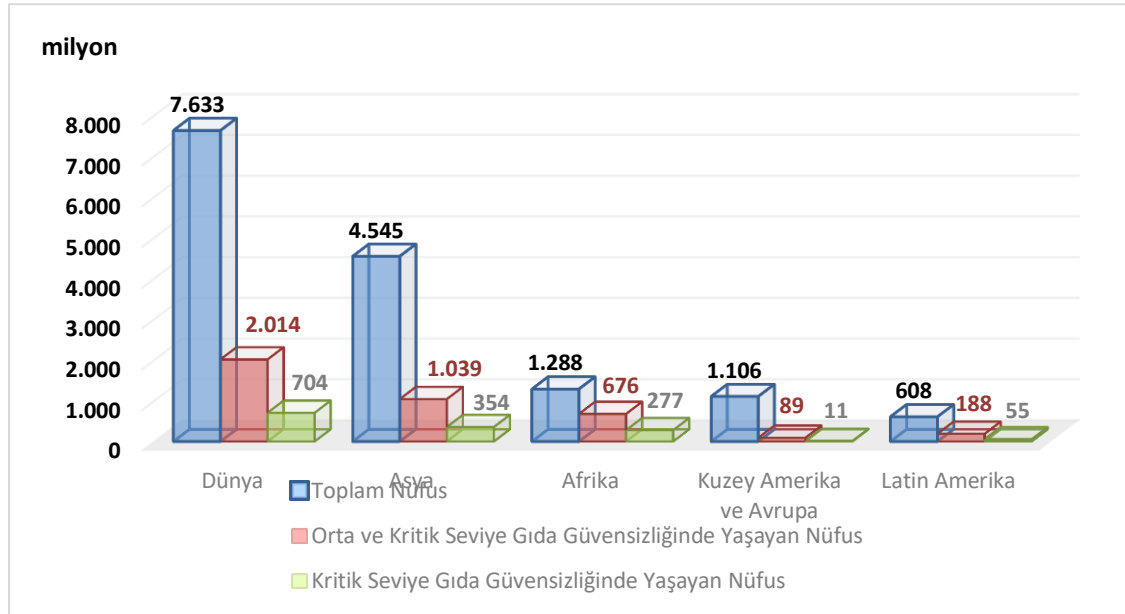
Uyarılar açık ve net: 2 milyar insanın gıdaya yeterli düzeyde erişemediği mevcut küresel gıda sistemi,²⁷ büyük çaplı krizlere karşı kendini koruyacak donanıma sahip değil. Özellikle de yetersiz beslenme oranları, 2015 yılından bu yana yeniden artma eğilimine girmişken ortaya çıkan küresel salgın, öngörülerin bile ötesinde gıda güvensizliğini tetikleyebilir. Etkilere dair analizler için henüz erken olsa da geldiği açıkça görülen bir krize dair öngörülerde bulunmak, yerelden küresele gerekli önlemleri alabilmeyi sağlayacağı için aslında altın değer taşıyor. Gıda güvensizliğinin ve kötü beslenmenin

²⁷ <http://www.fao.org/3/ca5162en/ca5162en.pdf> , Erişim Tarihi: 25.04.2020

farklı sınıfları kapsamında yapılan incelemeler ve uyarılar, temel olarak yerel üreticilerin sistemdeki egemenliğini kazanması gerektiğine dair argümanlar sunuyor.

Pirinç fiyatındaki artış ve şeker fiyatındaki ani düşüş dışında genel anlamda dengeli seyreden²⁸ gıda piyasalarının salgının orta ve uzun vadedeki etkilerinde dengesini koruması birçok etmene eş zamanlı olarak bağlı. Bu etmenlerin ilk aşamasında paniğin yarattığı aşırı satın alım ve ihracat kısıtlamalarının önüne geçilmesi yer alıyor. Nitekim 7.215.861 milyon dolar değerindeki²⁹ mevcut gıda pazarı, küresel düzeyde ithalat ve ihracat ile birbirine eklemlenmiş bir yapıyı ortaya koyuyor.

Şekil: Orta ve Kritik Seviye Gıda Güvensizliğinin Bölgelere Göre Dağılımı³⁰

Eşitlikçi Olmayan Gıda Güvenliğinde Küçük Üreticiler ile Büyük Şirketler Arasındaki Denge

2019 yılında en büyük 10 gıda ve içecek firmasının toplam geliri 450 milyar dolara eş değer olarak açıklandı.³¹ En büyük 100 firmanın toplam geliri ise 1 trilyon 300 milyar dolarlık bir pazarı ifade ediyor.

²⁸ FAO, Food Price Index, <http://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/>, Erişim Tarihi: 20.04.2020

²⁹ Statista, Food Worldwide, <https://www.statista.com/outlook/40000000/100/food/worldwide#market-revenue>, Erişim Tarihi: 24.04.2020

³⁰ FAO, The State of Food Security and Nutrition in the World 2019", "Figure 11: The concentration and distribution of food insecurity by severity differs greatly across the regions of the World", <http://www.fao.org/state-of-food-security-nutrition/en/>, Erişim Tarihi: 25.04.2020

³¹ <https://www.foodengineeringmag.com/2019-top-100-food-beverage-companies>, Erişim Tarihi: 21.04.2020

Uluslararası işletmelerin yön verdiği küresel gıda sisteminin kurulduğu ithalat ve ihracata dayalı sanayileşmiş yapının oluşturduğu “gıda güvenliği”, kendi içinde derin eşitsizlikler ve kırılmalıklar barındırıyor. Gıdaya ulaşma seviyesinden, beslenmenin kalitesine kadar farklı katmanlarda incelenen gıda güvensizliği, bir bireyin sağlıklı bir şekilde hayatını sürdürebileceği günlük kalori miktarını almadığı durumlarda ortaya çıkıyor. Kendi içinde alt unsurlara bölünen böylesi bir tanımlama sisteminde veriler kendi içinde sınıflanıyor ve kabul edilebilir düzeyden felaket düzeyine kadar 5 katmanda inceleniyor.³² Bir diğer ayırım ise sağlıksız veya kötü beslenmenin seviyesi üzerinden yapılıyor ve bu kapsama obezite de dâhil ediliyor. Açlıktan farklı olarak kötü beslenme, yıllar içinde kendini gösteren ve kişisel gelişimi olumsuz etkileyecek seviyede bireyin temel besin öğelerini almadığı bir senaryo olarak ortaya çıkıyor.

Onlarca kategori altında sıralanmış yetersiz veya kötü beslenme çeşitlerinin bir kısmının gelişmiş ülkelerde de görülmesi küresel bağlamda gıda sistemlerinin sağlıklı olmaktan uzak olduğunu ortaya koyan somut veriler sunuyor. Tüm kanıtlara ve dünya nüfusunun %10'unun³³ en kritik seviyede gıda güvensizliği seviyesinde açlıkla mücadele etmesine rağmen gıda sistemlerinin var olduğu halini güçlendirerek devam etmesinin arkasındaki sebepler, konuya dair tüm araştırmalarda inceleniyor. Nitekim mevcut sistem, açlık ve aşırı beslenme, gıda kıtlığı ve gıda israfı³⁴ gibi zıt gerçeklerin aynı anda ve hatta aynı coğrafyada yaşanmasına neden olan bir yapı ortaya koyuyor. Bu bağlamda kabul gören en önemli varsayım, çelişkili yapının devam etmesinin arkasındaki sebebi, gıda sistemlerinin sağlıklı beslenme üzerine değil kazanç üzerine kurulu olmasıyla ilişkilendiriyor.³⁵

Küresel gıda sistemi dünya nüfusunu besleyen küçük aile işletmeleri³⁶ değil tam aksine küresel gıda satışlarının ortalama %20'sini, içecek satışlarının ise %50'sinden fazlasını elinde barındıran çok uluslu şirketler tarafından yönetiliyor. Dolayısıyla egemenlik mücadelesinde üretimdeki merkezi konumlarına rağmen küresel piyasayı yönlendiren şirketlere karşı mağlup olan küçük yerel üreticiler, her geçen gün alternatiflerin arttığı bir hızlı tüketim mekanizmasındaki “sermaye ve kazanç” yarışında da geri planda kalıyor. Bunun bir sonucu olarak gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerdeki küçük üreticiler, sistemin kırılmalıkları olarak isimlendirilen sınıfta yer alıyor. Kırılmalık tanımının içeriğinde yoksulluk, yetersiz beslenme, sağlık ve eğitim imkânlarına yetersiz erişim gibi

³² World Food Program, “2020 Global Report on Food Crises- Joint Analysis for Better Decisions”, 20.04.2020, https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000114546/download/?_ga=2.169372705.1047921082.1587985515-1609878781.1587985515 , Erişim Tarihi: 21.04.2020

³³ <https://www.foodaidfoundation.org/world-hunger-statistics.html#> , Erişim Tarihi: 25.04.2020

³⁴ Resmi verilere göre dünya üzerinde her yıl üretilen 3,3 milyon ton gıdanın üçte biri israf edilmektedir.

³⁵ Stuckler D, Nestle M., 2021. “Big Food, Food Systems, and Global Health” , PLoS Med 9(6): e1001242.

<https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1001242> , Erişim tarihi: 22.04.2020

³⁶ http://www.fao.org/fileadmin/templates/nr/sustainability_pathways/docs/Factsheet_SMALLHOLDERS.pdf , Erişim Tarihi: 25.04.2020

birçok kronikleşmiş sorunların yer alması, sistem içerisinde kimlerin kazanç sağlayamadığını açık bir şekilde gösteriyor.

Kamu Sağlığı ve Sanayileşmiş Üretim Modelleri Arasındaki İlişki

Kırsal bölgelerde ve tarım sektöründeki sorunların yanı sıra çelişkili ve kronikleşmiş paradigmaları irdeleyen teorik ve ekonometrik araştırmalar, aynı zamanda sanayileşen üretim modellerinin insan sağlığı üzerindeki çok yönlü etkilerine ilişkin belirleyici argümanlar ortaya koyuyor. Bu konudaki çalışmaların önemini hatırlatan COVID-19 küresel salgını, gıda sistemlerindeki hayvan-insan ilişkisini ve dolayısıyla da beslenme ve tüketim alışkanlıklarını yeniden sorgulatan bir etki yarattı. Zira doğal hayatı yok eden düzeyde yapılan üretim faaliyetleri, büyük şirketlerin yürüttüğü lobicilik ile şekillenen politikalar, doymuş yağ ve şeker oranı yüksek işlenmiş ürünlerin ucuz ve erişilebilir olması gibi birçok faktör, mevcut üretim modellerinin sera gazı salınımını artırmasına sebebiyet vermenin yanı sıra yetersiz ve kötü beslenme alışkanlıklarını da yaygınlaştırdı. Öte yandan son 50 yılda insan nüfusu, iki katına çıkmasına rağmen et tüketiminin üç kat arttığını vurgulamak gerekiyor.³⁷ Böylesi bir talep artışını karşılamak için ise deniz ürünlerinin 2050 yılına kadar tükenmesiyle sonuçlanacak aşırı avlanma, besi hayvancılığı popülasyonunun her yıl %2,4 oranında artması³⁸ ve canlı hayvan ticaretinin yaygınlaşması gibi çözümler üretildi. Gezegen üzerinde öngörülemeyen baskılar yaratan bu yeni, hızlı ve küresel sistem, aynı zamanda zoonotik virüslerin görünürlük oranını artırdı ve kamu sağlığı için ciddi bir tehdit yarattı.

Küresel salgının doğrudan ve dolaylı etkilerinin tüm politika alanlarında güncellemeler hatta radikal değişiklikler getireceği yönündeki günümüz tartışmaları, eşitlikçi olmaktan uzak bir sistemin krizin etkileri ile mücadelede bocalayacağını kabul ediyor. Bu tartışmaların en temelinde yer alan ve hayati önem taşıyan gıda güvenliği ve tarımsal üretimin geleceği ise doğru zamanda doğru adımların atılmasına bağlı. Bu konudaki çalışmaların sonucusu, 20 Nisan 2020 tarihinde 16 kurum/örgüt iş birliğinde hazırlanan Dördüncü Küresel Gıda Krizleri Raporu oldu.³⁹ Rapor, küresel salgının gıda güvensizliğini artıracak şekilde sistemleri sarsacağı öngörüsünde bulunuyor. Bu doğrultuda 2020 yılında gıda güvenliğini tehdit edecek temel unsurlar; çatışmalar, aşırı hava koşulları, çekirge istilaları, ekonomik krizler ve COVID-19 salgını olarak sıralanıyor.

³⁷ <https://www.weforum.org/agenda/2019/02/chart-of-the-day-this-is-how-many-animals-we-eat-each-year/> , Erişim Tarihi: 26.04.2020

³⁸ <http://www.fao.org/docrep/016/ap106e/ap106e.pdf> , Erişim Tarihi: 27.04.2020

³⁹ "2020 Global Report on Food Crises- Joint Analysis for Better Decisions", 20.04.2020,

[https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-](https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000114546/download/?_ga=2.169372705.1047921082.1587985515-1609878781.1587985515)

[0000114546/download/?_ga=2.169372705.1047921082.1587985515-1609878781.1587985515](https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000114546/download/?_ga=2.169372705.1047921082.1587985515-1609878781.1587985515) , Erişim Tarihi: 21.04.2020

Buna göre akut gıda güvensizliği içinde yaşayanların sayısı 265 milyona ulaşabilir. Açlık oranlarının iki katına çıkması anlamına gelen bu korkutucu öngörü, aynı zamanda daha ılımlı gıda güvensizliği çeşitlerinin ve yoksulluğun da artacağını vurgulayan BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) raporları ile destekleniyor.

Felaket senaryolarına bir çözüm olarak, insani yardımların önemi ve krizler karşısında en fazla risk altında bulunan kişileri koruma sorumluluğu hatırlatılıyor. Hatta raporda açlıkla mücadele eden krize karşı en hassas konumdaki bölgelere 365 milyon dolar acil insani yardımın yapılması gerektiğine vurgu yapılıyor. Kısa vadede yapılacaklar arasında elbette devletlerin destek paketleri yer alıyor. Orta ve uzun vadede ise kırılabilirlik üzerine kurulu sistemin mevcut haliyle devam edemeyeceği konusundaki yorumlar ön plana çıkıyor. Egemenliğin büyük şirketlerden yerel üreticilere kaymasının gerekliliği, sadece gıda güvenliğinin eşit ve adil bir yapıya kavuşmasını değil; aynı zamanda sağlıklı beslenme alışkanlıklarının yaygınlaşmasını da sağlayacak kilit unsur olarak konumlanıyor. Bu değişikliği tetiklemek için öncelikli olarak gıda sistemlerinin üzerine kurulu olduğu motivasyonların insanlık için sürdürülebilir olmadığını kabul edilmesi ve finansal rötuşların gıda güvensizliğini yok etmede yetersiz kaldığının anlaşılması gerekiyor.

Selvi Eren- İKV Uzman Yardımcısı

Koronavirüs Salgını ve Petrol Krizi

2020 yılının ilk yarısında koronavirüs salgını nedeniyle her gün endişeyle beklenen ölüm oranları, hayatımıza hızla girip yerleşen sosyal mesafe kavramı, yüzlerimize taktığımız maskeler, iş ve özel hayatımızın dijitalleşmesi gibi pek çok yeni kavramla tanıştığımız, 'yeni normal'in ne olduğunu ve/veya olacağını sorguladığımız bu yeni sürreal dünyamıza birden bire eskilerden aşına olduğumuz 'petrol krizi' giriş yapıverdi. Mart ayında petrolün varil fiyatı giderek düşerken son on yılda dünyanın en büyük petrol üreticisi haline gelen ABD'de negatif petrol fiyatları duyuldu. Bu noktaya nasıl gelindiğini anlamak için ise OPEC'e ve diğer gelişmelere göz atmak gerekiyor.

Petrol Piyasasında Arz Talep Dengesizliği

Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (*Organization of Petroleum Exporting Countries* – OPEC) 10-14 Eylül 1960 tarihinde düzenlenen Bağdat Konferansı ile kuruldu. Kurucuları İran, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Venezüella olan OPEC'e 1961'de Katar, 1962'de Libya ve Endonezya, 1967'de Birleşik Arap Emirlikleri, 1969'da Cezayir, 1971'de Nijerya, 1975'te Gabon 2007'da ise Angola katıldı. Bugün merkezi Viyana'da bulunan OPEC temel olarak petrol ürünleri için adil ve kalıcı fiyatların oluşması için

üyeleri arasındaki petrol politikalarının koordine edilmesini amaçlıyor. Ham petrol üretiminin yaklaşık %40'ını gerçekleştiren OPEC içerisinde bu üretimin 2/3'ünü yapan Suudi Arabistan en güçlü aktör olarak öne çıkıyor.⁴⁰ Ancak ABD ve Rusya gibi OPEC üyesi olmayan önemli aktörler de petrol piyasasında fiyatların belirlenmesinde rol oynuyor. Dolayısıyla OPEC üyesi olan ve olmayan ülkeleri bir araya getiren yapıya OPEC+ deniyor.

2019 verilerine göre dünyadaki en büyük petrol üreticisi son on yılda gerçekleştirdiği kaya gazı devrimi sayesinde %19'luk pay ile ABD. Onu %12 ile Suudi Arabistan ve %11 ile Rusya izliyor. Kanada, Çin ve Irak'ın payları ise %4.

Tablo1: En Büyük Petrol Üreticisi 10 Ülke (2019)⁴¹

	Günlük varil üretimi (milyon)	Dünya üretimindeki payı (%)
ABD	19,51	19
Suudi Arabistan	11,81	12
Rusya	11,49	11
Kanada	5,50	5
Çin	4,89	5
Irak	4,74	5
Birleşik Arap Emirlikleri	4,01	4
Brezilya	3,67	4
İran	3,19	3
Kuveyt	2,94	3
İlk on ülkenin toplamı	71,76	71

Tablo2: En Büyük Petrol Tüketicisi 10 Ülke (2019)⁴²

	Günlük varil tüketimi (milyon)	Dünya üretimindeki payı (%)
ABD	19,96	20
Çin	13,57	14
Hindistan	4,34	4
Japonya	3,92	4
Rusya	3,69	4
Suudi Arabistan	3,33	3
Brezilya	3,03	3
Güney Kore	2,63	3
Almanya	2,45	2
Kanada	2,42	2
İlk on ülkenin toplamı	59,33	60

Kaynak: Uluslararası Enerji Ajansı

⁴⁰ <https://www.enerjiportali.com/opecc-opecc-disi-ve-opecc-petrol-piyasasi-oyunculari-kimlerdir/>

⁴¹ <https://www.eia.gov/tools/faqs/faq.php?id=709&t=6>

⁴² A.g.e.

Görüldüğü üzere 2008 yılında gerçekleştirdiği kaya gazı devrimi ile petrol ithalatçısı bir ülkeyken kendi kendine yeten ve dünyanın en büyük petrol üreticisi haline gelen ABD dışında Suudi Arabistan ve Rusya bu piyasanın en güçlü oyuncularını. OPEC+ altında bir araya gelen bu iki ülke son yıllarda petrol arzını ve dolayısıyla da piyasa fiyatını belirliyor. 2016 yılında varil başına petrol fiyatı 30 dolara düşünce Suudi Arabistan ve Rusya günlük üretimi kısımaya böylece varil başına petrol fiyatlarını belirli bir düzeyde tutma konusunda uzlaştılar. Bu uzlaşının bu yılki toplantı da sürmesi beklenirken koronavirüsü krizinin patlak vermesi tüm hesapları değiştirdi.

Koronavirüsü salgınının ilk ortaya çıktığı ülke olan Çin'de üretimin düşmesi aynı zamanda en büyük petrol ihracatçısı konumundaki bu ülkenin talebinin düşmesine neden oldu. Diğer ülkelerde de üretimin azalması, insanların evlerine kapanması gibi faktörler petrol talebinin de düşmesine neden oldu. Buna karşı Suudi Arabistan petrol üretimini kısımaya devam ederek varil başı fiyatları yüksek tutma stratejisini sürdürmek isterken bu sefer Rusya'nın muhalefetiyle karşılaştı.⁴³

Pulitzer ödüllü ünlü enerji uzmanı Daniel Yergin bu iki ülke arasında 2016'da varılan Viyana uzlaşısının çökmesini öncelikle Rusya'nın varil başına 42 dolara kadar inebilecek bir bütçe yapısına sahipken Suudi Arabistan için bütçesini dengeleyebilmesi için varil başı fiyatın 80 dolar civarında olması gerekmesiyle açıklıyor.⁴⁴ OPEC+ petrol üretimini kısıtıkça bunun ABD'li üreticilerin pazar payını artırdığını düşünen Rusya, petrol üreticisi ülkelerin 1 Nisan 2020 itibarıyla kısıtlamaya gitmemesi gerektiğini "düşük fiyatlı Arap ve Rus petrolerini piyasadan çekerek, yüksek fiyatlı Amerikan petrolüne yer açıyoruz" sözleriyle savundu. Hatta Rus petrol şirketi Rosneft'in sözcüsü Mikail Leontiev petrol üretimini kısımlarını "mazoşizm" olarak nitelendirdi.⁴⁵

Rusya ile uzlaşmazlık sonrasında pazar payını büyütmek ve Rusya'ya da haddini bildirmek arzusunundaki dünyanın en büyük petrol ihracatçısı Suudi Arabistan üretimini artırma kararı aldı. Üretim sekteye uğramışken, dünyanın pek çok ülkesinde uçuşlar durdurulmuş, karayolu taşımacılığı azalmışken kısacası petrol talebi büyük oranda düşmüşken buna karşılık petrol arzı ve stokları da ciddi oranda yükseldi. Mart ayı sonunda varil başına 22,76 dolara inen Brent petrol fiyatı nisan ayında OPEC+ ülkeleri arasında varılan petrol üretimini kısıma kararı sonrasında mayıs başında varil başına 30 dolara yükseldi.⁴⁶

Öte yandan Brent ve Dubai petrolerinin yanında dünyada referans olarak alınan üç gösterge petrolden biri olan WTI (*Western Texas Intermediate*) petrolü vadeli kontratlarla alınıp satılıyor. WTI'nin fiyatlandığı Oklahoma'daki Cushing şehri dünyanın en büyük petrol depolama merkezi, dolayısıyla ABD içerisindeki boru hatlarının kesişim

⁴³ <https://edition.cnn.com/2020/03/09/business/oil-price-crash-explainer/index.html>

⁴⁴ Yergin, D., *The Oil Collapse*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/2020-04-02/oil-collapse>

⁴⁵ <https://edition.cnn.com/2020/03/09/business/oil-price-crash-explainer/index.html>

⁴⁶ <https://www.bloomberght.com/s-arabistan-ve-rusya-petrol-uretim-kisintisi-konusunda-anlasti-2252628>

noktası ve buradan geçen petrol gemilere yüklenerek dağıtılmak üzere Meksika Körfezi'ne iniyor. Koronavirüsü salgını sırasında petrol arz ve talebi arasında yaşanan dengesizlik Cushing'e çok fazla ham petrol gelmesine neden oldu. WTI kontratlarını ellerinde bulunduranlar, Mayıs kontratlarını 21 Nisan 2020 tarihinde kapatmaları gerektiği için oluşan baskıda petrolün ellerinde kalmasındansa eksi fiyata satmaya razı oldular.⁴⁷

Koronavirüsü Salgını Sonrası Petrol Piyasası

Petrol fiyatlarındaki bu düşüş ve arz ile talep arasındaki dengesizlikler üretici ülkeleri çeşitli önlemler almaya itiyor. OPEC+ petrol üretimini azaltma konusunda uzlaşmaya varırken Trump Yönetimi de üreticilerin ürettikleri petrolü ellerinde tutmaları için destek oluyor. Petrol fiyatlarının düşmesi sektördeki bazı üreticileri ve gelirinin önemli kısmını petrol satışından sağlayan ülkeleri zora sokacak olsa da kuşkusuz etkisi bununla sınırlı kalmayacak. Dünyada doğalgaz fiyatlarının da ham petrol fiyatlarına endekslendiği dikkate alındığında tüketiciler ve salgın sonrası hızla toparlanacak bazı ekonomiler için avantajlar barındırır da olumsuz sonuçları olabileceğini de göz ardı etmemek gerekiyor.

2020 yılında küçülmesine kesin gözüyle bakılan küresel ekonomide petrol talebinin hem üretimde hem de ulaşımdaki azalma neticesinde önceki yıllara göre düşük seyredeceğini öngörmek mümkün. Koronavirüsü salgını iklim değişikliği ile mücadelenin ve çevreyle uyumlu sürdürülebilir kalkınmanın önemini altını çizirken, salgın sonrası dünyada bu ne kadar mümkün olacak sorusu akıllara geliyor. Örneğin Yeşil Düzeni açıklayan AB, işsizlik ve ekonomik sorunlar artarken bu politikaları hayata geçirebilecek mi? Petrol fiyatlarındaki düşüş koronavirüsü salgını öncesinde popüler olan elektrikli araba üretimine ket vurmayacak mı? Artık kalabalıklardan kaçan bireyler toplu taşıma yerine daha ucuza aldıkları benzinle bireysel otomobilleriyle seyahat etmeyi tercih etmeyecekler mi? Koronavirüsü öncesinde bazı ülkelerde tek kullanımlık plastiğin yasaklanmasıyla gelinen noktadan geriye gidiş olacağı kaçınılmaz değil mi? Tüm bunlar iklim değişikliği ile mücadele kapsamında atılan adımlardan feragat edilmesine sebep olmayacak mı? Daha da uzatabileceğimiz bu soruların cevaplarını ortak akıl ve sağduyu ile vermek zorunda olduğumuz ortada.

Çisel İleri-İKV Araştırma Müdürü

Evrensel Temel Vatandaşlık Geliri AB'de Uygulamaya Geçebilecek mi?

İlk olarak Çin'de ortaya çıkan ve kısa zamanda Avrupa'ya yayılan koronavirüsü, kıta genelinde tüm ülkelerde hayatı durma noktasına getirdi. Avrupa'da çoğu ülkenin özellikle turizm ve sağlık sektörünü derinden etkileyen koronavirüsü ekonomik

⁴⁷ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52364802>

durgunluk ya da küçülme endişelerini de körüklüyor. AB içerisinde ekonomik durumun kötüleşmesinin ve artan işsizliğin önüne geçmek için Evrensel Temel Vatandaşlık Geliri(ETG) konusu yeniden gündeme geldi.

Evrensel Temel Vatandaşlık Geliri Nedir?

“Vatandaşlık maaşı” olarak da adlandırılan sosyal güvenlik geliri ETG, bir ülkenin tüm vatandaşlarına, doğumlarından ölümlerine kadar, her ay hiçbir formalite ve ön şart olmaksızın, yoksulluk çekmeden yaşamalarına yetecek bir gelirin sağlanmasıdır. Buna göre her birey, medeni, çalışma ve gelir durumu ne olursa olsun bundan yararlanma hakkına sahiptir. Kişinin evli ya da bekâr, çalışan ya da çalışmayan, varlıklı ya da yoksul olması herhangi bir fark yaratmaz. Genelde, 0 ila 12 yaş çocuklara ETG'nin %30'u, 12-18 yaş arası %50'si, 18-65 yaş arası yetişkinlere %100'ü ve 65 yaş üstündekilere %150'sinin verilmesi düşünülmektedir. ETG miktarı, bu uygulamanın yapılacağı ülkenin milli gelirine göre ayda 500 ile 1500 avro arası değişmektedir. ETG'nin günümüzde yeniden gündeme gelmesi ve birçok ülkenin bu yöntemi bölgesel ölçekte uygulamayı planlamasının önemli nedenleri şöyle sıralanabilir:

- Toplumda yoksulluğun ve çaresizliğin engellenmesi,
- Artan ve kronikleşen işsizlik ve gelir dağılımı adaletsizliğinin yarattığı sorunlara kalıcı çözüm aranması,
- Yapay zekâdaki gelişmelerle yakın gelecekte yeni bir boyuta varacak otomasyon ve robotlaşmanın yaratacağı işsizliğe karşı önlem alınması,
- Boğaz tokluğuna çalışmak zorunda kalan kitlelerin ek gelir seçeneklerinin artırılması.

Bugüne kadar ETG uygulamasına teşebbüs eden ülkeler oldu. Ancak bu konu, Hollanda, Fransa, İspanya gibi bazı AB ülkelerinde henüz tartışma düzeyinde. ETG sistemini ilk kez referandumla sunan Avrupa ülkesi ise İsviçre idi.

2016 yılında yapılan referandumda İsviçre Federal Hükümeti ve siyasi partilerin büyük bir çoğunluğunun bu öneriyi reddetme çağrısı üzerine, İsviçre halkı ETG sistemi uygulanmasına 'hayır' dedi. ETG önerisi referandumda kabul edilmiş olsaydı, çalışan ya da çalışmayan tüm İsviçre vatandaşları ve ülkede yasal çalışma izniyle en az beş yıldır yaşayan tüm yabancılara koşulsuz 2500 İsviçre frangı maaş verilecekti. Referandumda ETG'ye 'evet' diyenler, bu uygulamanın düzenli maaşı olan iyi bir iş bulmanın giderek zorlaştığı bir dünyada yoksulluk ve eşitsizliğe bir çözüm olacağını savunuyordu. ETG'yi reddedenler ise, bunun Marksist bir rüya olduğunu iddia ediyordu. Bu görüşe göre, ETG uygulamasının ülke ekonomisine yıllık maliyetinin 25 milyar frank olacak ve maaşların

finansmanı için ya kamu harcamalarında ciddi kesintiler yapılması, ya da vergilerin önemli oranda artırılması gerekecekti.

AB’de İlk ETG Denemesi

ETG sistemi ilk olarak, AB ülkelerinden Finlandiya’da test edildi. Finlandiya’da işsizliği azaltmak amacıyla, 1 Ocak 2017’de başlayan ve ETG sisteminin ilk uygulaması olan “pilot proje” ile işsizler arasından rastgele seçilen bir grubun bu geliri almasına rağmen bir iş aramaya devam edip etmeyeceği test edildi. Bu kişilerin işsizlik maaşı kesilecek ancak kira yardımı ve sağlık ödemeleri devam edecekti. Test başarılı olursa, yani işsizlerin bu geliri almalarına rağmen iş aramaya devam ettikleri sonucu çıkarsa, uygulamanın tüm ülke vatandaşlarına yayılması planlanıyordu. ETG sisteminin ilk adımı olan "pilot proje" uygulamasına göre, "Hedef Grubu" adı verilen, 25-58 yaş arası işsizler arasından rastgele seçilen 2 bin kişiye her ay düzenli olarak 560 avro vatandaşlık geliri verildi. Buna karşılık daha önce verilen işsizlik maaşı kesildi, ancak kira yardımı ve sağlık ödemelerine devam edildi. Temel vatandaşlık gelirinden yararlananların iş bulma oranlarında herhangi bir artışı olmadığı ve diğer işsizlere göre daha sağlıklı ve daha mutlu oldukları belirtmekle birlikte, testin genellikle başarısız olduğu kabul edilmektedir.

Projenin başarısızlığında rol oynayan ana faktör, Finlandiya'daki politikacıların ve konuyla ilgili enstitülerin, vatandaşlık temel gelirinin insanları tembelleğe teşvik ettiği görüşünün etkili olmasıydı. Bu eleştiri, Finlandiya hükümetinin projenin bütçesini sadece 20 milyon avro ile sınırlayarak, projenin kapsamını daraltmasına neden oldu. Başlangıçta bu projeye 10.000 kişinin katılması ve hedef kişi başına 1000 avro verilmesi planlanmıştı. Projenin diğer ayağı olan "Kontrol Grubu"nda yer alan 5000 katılımcı, ETG test süresince işsizlik parası, konut yardımı, sosyal yardım ve hastalık tazminatı almaya devam ettiler. Proje kapsamında 2017 yılında, "Kontrol Grubu" mensupları 7300 avro işsizlik yardımı ve 1300 avro sosyal yardım alırken, projenin ana hedefi olan "Hedef Grubu" mensupları aynı yıl için sadece 5800 avro ve diğer sosyal yardımlar için 940 avro aldılar. Temel vatandaşlık geliri 560 avro alanların, "Kontrol Grubu"nda yer alanlara göre iş bulma olasılıklarının daha yüksek olmadığı gözlemlendi. Ayrıca, "Hedef Grubu"ndaki birçok kişi, temel vatandaşlık geliri ile standart işsizlik ödeneği arasında seçim yapma zorunluluğunu eleştirmişti. ETG projesinde karşılaşılan bir başka önemli sorun ise, bu projede yer alanların sadece %25'inin, hükümet tarafından düzenlenen bu projeye ilgili ankete katılması oldu. Ankete düşük katılım nedeniyle, proje sonuçlarının sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesi sınırlanmış oldu.

AB’de Salgın Krizinden Ötörü Ortaya Çıkan ETG Tartışmaları

AB’de, İtalya ile birlikte salgından en çok etkilenen ülke olan İspanya, yaşadığı ekonomik zorluklar nedeniyle Almanya, Avusturya, Hollanda ve Finlandiya gibi diğer üye ülkeleri

ortak borçlanma konusunda ikna etmeye çalışırken, diğer yandan ise salgından etkilenen çalışanları ve ailelerini korumak amacıyla ETG sistemini uygulamak istiyor.

İspanya Ekonomi ve İşletmeler Bakanı Nadia Calviño, ETG'ye ne zaman geçileceğinin henüz belli olmadığını ama bu sistemi en kısa sürede uygulanmak istediklerini belirtti. İspanya ETG'yi sadece koronavirüs yüzünden oluşan olumsuz etkileri düzeltmek için değil, aynı zamanda kalıcı olarak da uygulamayı planlıyor. Asgari ücretin 950 avro olduğu İspanya'da, uygulanması istenen ETG'nin aylık 440 avro olması planlanıyor. Sol Parti Podemos Lideri Pablo Iglesias Turrión ise ETG'nin İspanya'da salgın krizinden önce de ihtiyaç duyulduğunu ve ülkedeki çocuklarının %30'unun yoksulluk riski altında yaşadığını ifade etti. Salgın krizi ile işini kaybedenlerin sayısının yükselmesinden dolayı bu rakamın daha da artmasından endişe ediliyor.

AB'nin lokomotifini konumunda bulunan Almanya'da ise geçen mart ayında ETG sistemine geçilmesi için 450 binden fazla imza toplanıp parlamentoya gönderilmişti. Ancak Başbakan Merkel'in partisi CDU/CSU'nun buna karşı çıkması nedeniyle, ETG'nin federal parlamentodan geçmesi için gereken çoğunluğun sağlanması mümkün olmadığından, ETG'nin yakın zamanda uygulanabileceği pek olası görülüyor. AB'nin diğer bir önemli üyesi Fransa'da 2017 başkanlık seçimlerinde gündeme gelmiş olmasına rağmen, başkanlık yarışını kazanan Macron, ETG'ye hiçbir zaman inanmadığını ifade etmişti. Papa Francis, Facebook'un kurucusu Mark Zuckerberg ve AMB Başkan Yardımcısı Luis de Guindos da dâhil olmak üzere ETG uygulamasını destekleyenler, bu sistemin yoksulluğu sonlandırmak, toplumdaki eşitsizlikle mücadele etmek ve emekçileri ağır koşullardaki işlerde yok pahasına çalışmaktan kurtarmak için en iyi çözüm olduğu görüşünü savunmaktalar.

ETG uygulamasıyla sağlanacak avantajlar arasında, gençlerin alacakları yardım ile finansal zorluklardan ötürü eğitimlerini yarıda kesmemeleri, gerçekten istedikleri bölümleri okuyabilmeleri ve daha uzun süre eğitim alabilmeleri sıralanıyor. Emekçilerin ise her işi kabul etmek zorunda kalmayacaklarından günümüzde sendikaların artık sağlayamadığı yeni bir pazarlık gücüne kavuşacakları öngörülüyor. ETG sisteminin sağlayacağı en önemli değişikliğin ise çalışmanın bir zorunluluk olmaktan çıkması ve bir seçenek haline gelmesi olarak gösteriliyor.

ETG'ye karşı olanlar ise bu gelirin sadece ihtiyacı olan vatandaşlar için sağlanması gerektiğini, herkese sağlandığı takdirde kamu kaynaklarının ziyan edileceğini, kimsenin çalışmak istemeyeceğinden milli gelirin düşeceğini ve toplumun sonunda tembel, hedefsiz ve moralsiz insanlarla dolacağını ileri sürmektedirler. ETG konusunda sürekli fikir ayrılığına düşen üye ülkelerin, bundan sonraki süreçte bu sistemin uygulanması konusunda nasıl bir yol haritası izleyeceğini hep beraber göreceğiz.

Zafer Can Dartan- İKV Uzman Yardımcısı

